

ЧОРНОМОРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПЕТРА МОГИЛИ
ІНСТИТУТ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
Кафедра публічного управління та адміністрування

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на тему: **ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВОЇ
МІГРАЦІЇ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ**

Виконала: студентка 6 курсу 649-з групи

Галузь знань 28 Публічне управління та
адміністрування

Спеціальності 281 Публічне управління та
адміністрування

Шведова Клавдія Геннадіївна

Керівник: к. політ. наук, доц.

Громадська Наталія Анатоліївна

Рецензент: доктор наук з державного
управління, професор

Плеханов Дмитро Олександрович

м. Миколаїв - 2020 рік

ЗМІСТ

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	3
ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ	
ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ ЯК ОБ'ЄКТА ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ.....	9
1.1. Основні поняття і терміни в сфері міграційної політики	9
1.2. Наукові дослідження державного регулювання трудової міграції	17
1.3. Соціально-психологічний портрет трудового мігранта	25
Висновки до розділу 1.....	32
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВОЇ	
МІГРАЦІЇ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ	33
2.1. Державна політика в сфері регулювання трудової міграції	33
2.2. Основні країни міграції	39
2.3. Причини та фактори трудової міграції	46
Висновки до розділу 2.....	53
РОЗДІЛ 3. ТЕНДЕНЦІЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ ТА НАСЛІДКИ ДЛЯ	
УКРАЇНИ	54
3.1. Основні негативні та позитивні сторони трудової міграції для України.....	54
3.2. Політика ЄС в сфері регулювання міграційних потоків	61
3.3. Міграційні наміри трудових мігрантів з України як фактор ефективності державного регулювання в цій сфері.....	70
Висновки до розділу 3.....	76
ВИСНОВКИ	78
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	83
ДОДАТКИ.....	96

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ДПСУ	Державна прикордонна служба України
КМІС	Київський міжнародний інститут соціології
МОМ	Міжнародна організація з міграції
НБУ	Національний банк України
ЦЕС	Центр економічних стратегій

ВСТУП

Актуальність магістерського дослідження. Досліджуючи міграційні процеси та міграційну політику в умовах глобалізації та інтеграції країн світу, слід відзначити, що ці процеси позначаються значною інтенсивністю.

Водночас з рухом товарів, капіталу та інформації відбувається й переміщення населення, що стало однією з найтипівіших характеристик сучасного світу. Характерною тенденцією для світу є те, що стає все більше людей, які народилися в одній країні, а працюють, навчаються або мають бізнес – в іншій. Вони несуть із собою культурні особливості своєї батьківщини, водночас набувають досвіду інших народів, асимілюються в іншому середовищі. Це відкриває нові можливості як для країн, так і для мігрантів та їх родин. Сьогодні жодна інша сила – ні торгівля, ні фінансові потоки – не має такого потенціалу для позитивного і суттєвого перетворення життя людей, як міграція. На разі міграційні процеси відіграють важливу роль в глобальному розвитку нашого світу.

Переваги міграції не виникають самі по собі разом з міграційними потоками, такі процеси неодмінно вимагають зваженої та скоординованої роботи органів державної влади та співпраці держав, формування спільних засад міграційної політики, вироблення консенсусних рішень в цій сфері. Підвищується роль органів публічного управління та моделей обраних міграційних політик країн світу. Міграційна політика є важливим механізмом регулювання як на національному, так і на регіональному та глобальному рівнях і постійно змінюється, відтак виклики та її завдання ускладнюються, що пов'язано з формуванням нових механізмів реалізації міграційної політики.

Для нашої країни ці питання є вкрай актуальними і пов'язані з тим, що населення України було тривалий час відірване від магістральних світових міграційних процесів. Лише зі здобуттям незалежності громадяни України

отримали гарну нагоду щодо відкриття світу і включилися до міжнародних міграційних процесів, особливо в період їх надзвичайної інтенсифікації та урізноманітнення. Така свобода відкрила не лише нові можливості та перспективи, водночас міграційні процеси тісно пов'язані з ризиками. Тому перед державною завжди постають гострі питання щодо вироблення адекватної політики з вирішення найбільш проблемних питань. Все це значно підвищує вимоги до міграційної політики держави, її ключовим завданням стає забезпечення найповнішого використання позитивного потенціалу міграції з одночасним зменшенням негативних наслідків.

Дослідження засад державного управління в цій сфері доводить, що вироблення такої політики неможливе без ґрунтовного дослідження феномену міграції, її закономірностей і результатів, аналізу міграційного стану в Україні, дослідження світового досвіду та зокрема країн ЄС, у зв'язку з євро інтеграційними намірами нашої країни.

В умовах інформаційного суспільства та доби постмодернізму міжнародна трудова міграція також набуває рис глобальності та активізує процеси подальшої глобалізації та інтеграції країн.

Слід зазначити, що явище міграції виникло досить давно та розвивалось одночасно з людством. Кожна держава світу на різних історичних етапах свого розвитку була втягнута до світових міграційних процесів: або як країна реципієнт – отримувач трудових ресурсів, або як країна донор, що надає трудові ресурси.

Для України актуальним завданням є розвиток національного ринку праці в умовах розбудови в нашій країні сталого розвитку національної економіки. Ринок праці здійснює динамічний вплив на трудову міграцію. Такі негативні явища, як зростання рівня безробіття, неповна зайнятість працівників або неофіційне працевлаштування, низька заробітна платня – на даль, це основні тенденції, якими характеризується вітчизняний ринок праці на сучасному етапі. Значний вплив на економічний розвиток країни мають соціально-економічна нестабільність та демографічні проблеми, які в

сукупності посилюють міграційні наміри населення та міграційні тенденції загалом.

Тому одним із завдань міграційної політики є відстеження тенденцій та причин зовнішньої трудової міграції з України, з метою сформувати важелі впливу на відтік талановитої та працездатної частини нашого суспільства. З огляду на викладене вище тема магістерського дослідження є актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зовнішня міграція з України досліджується в працях О.Малиновської, С.Метелева та А.Гайдуцького, Е.Лібанової, В.Новік, С.Пирожков, О.Піскун, О.Позняк, О.Хомра, М.Чулаєвська, О.Шевченко та ін. Не дивлячись на те, що суттєва кількість важливих аспектів міжнародної міграції знайшла відображення в наукових працях, сучасні тенденції міграційних процесів в Україні потребують подальших досліджень.

Мета і завдання дослідження. Метою магістерської роботи є комплексне дослідження проблем державного регулювання трудової міграції в умовах євроінтеграції та обґрунтування рекомендацій щодо удосконалення державної політики в цій сфері.

Досягнення поставленої мети передбачало вирішення таких **завдань**:

- дослідити наукові засади та понятійно-категорійний апарат магістерської роботи: визначити сутність основних понять і термінів, охарактеризувати їх особливості;
- визначити особливості державного регулювання трудової міграції в умовах євроінтеграції України;
- дослідити основні засади політики ЄС щодо регулювання процесів зовнішньої міграції;
- виявити основні тенденції трудової міграції та встановити її наслідки для України;
- дослідити міграційні наміри трудових мігрантів як фактор та показник ефективності державної політики в цій сфері.

Об'єктом дослідження є проблеми міграційних процесів та напрями міграційних потоків в Україні та світі.

Предметом дослідження є проблеми державного регулювання трудової міграції в умовах євроінтеграції України.

Вибір **методів** вирішення завдань цього дослідження зумовлено комплексним характером його предмета та об'єкта. Враховуючи специфіку зазначеної проблеми та її міждисциплінарний характер, було обрано як філософські та загальнонаукові, так і конкретні методи наукового аналізу в галузі соціології, політології, економіки та публічного управління та адміністрування.

Важливим орієнтиром у дослідженні багатьох питань став метод систематичного аналізу, який дозволив дослідити наукові засади та понятійно-категорійний апарат магістерської роботи, визначити сутність основних понять і термінів, охарактеризувати їх особливості.

На основі порівняльного методу було визначено особливості державного регулювання трудової міграції в умовах євроінтеграції України; досліджено основні засади політики ЄС щодо регулювання процесів зовнішньої міграції.

В ході дослідження основних тенденцій трудової міграції та її наслідків для України було використано методи аналізу та синтезу, індукції та дедукції, які дозволили більш детально дослідити сутність цього феномена.

Можливість ґрунтовно дослідити міграційні наміри трудових мігрантів як фактор та показник ефективності державної політики в цій сфері надали методи емпіричного дослідження (спостереження, аналіз документів, контент-аналіз).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що комплексно досліджено та вирішено важливу наукову проблему щодо

державного регулювання трудової міграції в умовах євроінтеграції та обґрунтовано рекомендації щодо удосконалення державної політики в цій сфері.

Практичне значення одержаних результатів. Положення і висновки магістерської роботи можуть бути використані для подальшого науково-теоретичного дослідження особливостей міграційної політики та міграційних потоків в діяльності органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, соціологічних дослідженнях, громадських організацій в Україні, а також у навчальному процесі з підготовки фахівців з державного управління.

Структура і обсяг магістерської роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, додатків, списку використаних джерел. Обсяг основної магістерської роботи складає 96 сторінок. В магістерському дослідженні міститься 1 додаток. Список використаної літератури складається зі 105 джерел.

Апробація магістерської роботи: участь в науково-практичній конференції «Лісабонський договір – 10 років після набуття чинності. Що змінилося у функціонуванні ЄС?» 2 грудня 2019 року, ЧНУ ім. Петра Могили, тези доповіді на тему «Трудова міграція як один з чинників європейської інтеграції».

РОЗДІЛ 1

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ ЯК ОБ'ЄКТА ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ

1.1. Основні поняття і терміни в сфері міграційної політики

Враховуючи актуальні світові тенденції та сучасні дослідження трудової міграції, доцільно приділити увагу основним термінам та поняттям в цій сфері.

Аналіз наукової та фахової літератури свідчить, що більшість понять та термінів є визначеними в сфері державного регулювання міграційної політики. Водночас з появою нових тенденцій з'являється необхідність розглядати та аналізувати їх також і на теоретичному рівні, встановлювати взаємозв'язок між усіма ланками міграційних процесів, визначаючи причини та передумови трудової міграції з метою підвищення ефективності державної політики в цій сфері.

Переважаю під міграцією розуміють такі територіальні переміщення населення, які супроводжуються зміною місця проживання та місця праці (назавжди або на досить тривалий строк) як у межах однієї країни, так і поза її межами [1, с.97]. У демографічних та демоекономічних дослідженнях термін «міграція» вживається щодо таких актів переміщень у просторі, які пов'язані, по-перше, з перетином адміністративних меж населених пунктів, по-друге, із зміною індивідом місця проживання назавжди чи на певний строк [1, с.97].

Мігрант – від лат. *migro* той, хто переселяється. Трудові мігранти, які виїжджають за кордон – це особи, які здійснюють переселення, тобто перетинають державний кордон із метою пошуку роботи, високого рівня оплати праці, кращих умов життя [40, с.497].

Як зазначає О.Київець, у доктрині міжнародного права немає єдиного погляду на термін «міжнародний трудовий мігрант», й виділяють п'ять основних типів міжнародних трудових мігрантів, з-поміж яких називає:

- поселенців
- контрактних працівників
- професіоналів
- нелегальних іммігрантів
- осіб, які шукають притулок, біженців [23].

Будь-який міграційний акт відбувається під дією комплексу мотивів. Вони залежать від суб'єктивних та об'єктивних причин: з одного боку, міграції відбуваються за особистим бажанням - кожен громадянин має право і можливість вибрати для себе місце проживання та праці, тобто задовольнити свої різноманітні потреби матеріального, професійно-кваліфікаційного і духовного характеру.

Соціально-економічна суть міграції населення полягає у забезпеченні кількісної та якісної відповідності між потребою у робочій силі та наявністю її у різних регіонах держави, а також у реалізації прагнень працівників задовольнити особисті потреби соціального, професійно-кваліфікаційного та духовного характеру.

Поділяють також фактори міграції на некеровані і керовані суспільством, іншими словами - умови (природні умови різних регіонів і поселень, ступінь їх розвитку, обжитості і благоустрою, географічне положення) і фактори-регулятори (демографічні - інтенсивність природного зростання населення, його склад за віком і статтю, співвідношення корінного населення та приїжджого, старожилів і новоселів, етнічні відмінності між групами в мові, духовній культурі, побуті, національних обрядах, звичаях тощо; соціально-психологічні - інтенсивність соціального спілкування людей, соціально-психологічний клімат, соціальні умови життя людей) [9].

Виділяють чинники міграції за сферою їх прояву: народногосподарські, територіальні, галузеві та внутрівиробничі, а також постійні, тимчасові і

змінні залежно від їх використання в регулюванні міграційних процесів. Міграція значною мірою впливає на формування, функціонування й розвиток ринку праці. Міграція як чинник розвитку ринку виконує прискорювальну, розподільчу та селективну функції [36, с.156].

Забезпечення певного рівня географічної мобільності робочої сили, змінність складу трудоактивного населення регіону та збільшення місць проживання індивіда протягом життя є результатами здійснення прискорювальної функції. Розподільча функція міграції виявляється у перерозподілі населення між регіонами, за рахунок чого досягається більша відповідність між попитом на робочу силу та її пропозицією. Селективна функція міграції полягає у зміні якісного складу населення і робочої сили регіонів унаслідок нерівномірної участі у міграційних процесах представників різних соціально-демографічних груп.

У науковій літературі існують різноманітні підходи до виділення типів міграцій. Класифікуючи міграції стосовно до будь-якої країни, виділяють зовнішню (міждержавну) і внутрішню [39]. До зовнішньої міграції відносять такий рух населення через державні кордони, який пов'язаний зі зміною місця проживання.

Зовнішня міграція за територіальним охопленням включає міжконтинентальні та внутріконтинентальні переміщення. Зовнішня (міждержавна) міграція існує в різних формах: трудовій, сімейній, рекреаційній, туристичній та ін.

Міждержавна міграція робочої сили в другій половині ХХ ст. стала важливою частиною процесу інтернаціоналізації міжнародного господарського життя. Трудовий потенціал, будучи важливим фактором виробництва, шукає свого найефективнішого використання не лише в рамках національного господарства, а й у масштабах світової економіки. Зовнішня міграція має два боки: еміграція - виїзд працездатного населення з країни перебування для довгострокового чи постійного проживання в іншу країну та імміграція - в'їзд робочої сили в дану країну з-за кордону (на постійне або

тривале проживання для навчання, працевлаштування або з метою втечі від дискримінації, переслідувань тощо) [16, с.54].

Внутрішня міграція - це переміщення населення в межах однієї країни [16, с.54].

Розрізняють міграції сільського та міського населення, міжміські міграції та міграції у межах сільської місцевості. Розрізняють також і міграції в межах окремих великих територіальних одиниць - області, економічного району, автономної республіки. У цих випадках міграції поділяють на внутріобласні та міжобласні, внутрірайонні та міжрайонні. За тривалістю міграції поділяються на постійні (безповоротні) та тимчасові (зворотні) [69, с.11].

І. Серова на основі досліджень вітчизняних науковців виділяє наступні види міграції [62, с. 71]:

- за способом реалізації: організовані та неорганізовані;
- за ступенем контрольованості: легальна та нелегальна;
- за територіальною ознакою: внутрішня та зовнішня;
- за часовою ознакою: постійні, тимчасові, сезонні, кочові;
- за відношенням до країни: еміграція, імміграція, транзитна міграція.

Постійна (безповоротна) міграція - це переміщення населення, що супроводжується зміною постійного місця проживання. Масштаби зазначених переміщень, структура населення, яке в них задіяне, обумовлюють зміну кількісних і якісних характеристик населення конкретного населеного пункту, збільшують чи зменшують його трудовий потенціал. Прикладом постійної міграції є переселення сільських жителів до міст, а тимчасової (зворотної) - навчання, робота на іншій території за контрактом тощо.

Тимчасові міграції поділяються на маятникові, циклічні, епізодичні [62, с.71].

Маятникова міграція - це щоденні або щотижневі поїздки населення від місць проживання до місць роботи або навчання, що розташовані в різних

населених пунктах. У маятникових міграціях бере участь значна частина міського й сільського населення. Радіус маятникової міграції для великих міст дорівнює близько 40 - 70 км, для середніх - 25 - 30 км. Маятникова міграція задовольняє матеріальні та соціальні потреби, але приводить до надмірної втоми, бо пов'язана також з витратами вільного часу мігрантами, що скорочує можливості їх відпочинку і відновлення сил, виховання дітей, підвищення освітнього і культурного рівня тощо [29, с.37]

Циклічна (сезонна) міграція - це переміщення працездатного населення, пов'язане з пошуком роботи на певний час з поверненням на попереднє місце проживання (наприклад, сезонні роботи) [29, с.37]

Епізодична міграція являє собою ділові, культурно-побутові, рекреаційні та інші поїздки, що здійснюються нерегулярно у часі [29, с.37].

Вимушена міграція - це переміщення особи, що супроводжується перетинанням державного кордону, у зв'язку з учиненням щодо неї або членів її сім'ї насилля чи переслідування в будь-якій формі або реальною можливістю піддатися насиллю чи переслідуванню, а також вимушене переміщення громадян України, іноземців чи осіб без громадянства, які проживають чи перебувають в Україні, що супроводжується перетинанням меж адміністративно-територіальних одиниць України у зв'язку з екологічними, техногенними та іншими обставинами надзвичайного характеру [62, с.71].

За правовою ознакою мігрантів поділяють на легальних, напівлегальних, нелегальних [22, с.60]. Легальні мігранти перетинають міжнародні кордони на законних підставах, тобто мають візу на в'їзд на певний термін або, перебуваючи в інших країнах, продовжили термін її дії. Напівлегальні мігранти, маючи візу, прибувають до країни на законних підставах, але через певний час з різних причин відмовляються виїхати до своєї батьківщини і залишаються у країні перебування. Нелегальні мігранти покидають країни постійного проживання, перетинають кордони держав без офіційного дозволу, тобто без візи на в'їзд [22, с.60].

За способом реалізації міграції поділяються на організовані та неорганізовані, індивідуальні. Перша здійснюється за допомогою й за участі державних та громадських органів, другі ж - силами й коштом самих мігрантів без матеріальної та організованої підтримки з боку будь-яких установ.

Кожна цивілізована держава має чітко відрегульований механізм забезпечення добробуту власних громадян, зокрема, надання їм соціальних пільг і гарантій, а також підтримки національних традицій та усталеного способу життя. Звідси випливає досить виважене ставлення до легальних мігрантів і протидія нелегальним мігрантам [24].

Зацікавленим органам державної влади насамперед треба визначитися з тим, яка модель (єдина, децентралізована чи така, що має змішані функції) є найбільш оптимальною для нашої держави. Деякі країни створили централізовані структури, які виконують ряд функцій, пов'язаних із вирішенням даної проблеми: планування, виконання відповідних програм, контролю за в'їздом і перебуванням іноземців на території держави, законодавчої ініціативи, збирання, обробки та аналізу інформації. В одних випадках ці функції сконцентровані в декількох державних органах, а в інших – розділені між багатьма з них [8].

Для дослідження міграційних процесів велике значення має визначення соціально-демографічних характеристик мігрантів, оцінка обсягів міграцій, вивчення кількісних і структурних характеристик міграційних процесів, прогнозування напрямків та інтенсивності їх розвитку. Вивчення міграційних процесів ґрунтується на матеріалах переписів населення, даних поточного обліку мігрантів, вибіркового дослідження окремих міграційних потоків. Основним джерелом оперативної інформації про міграцію населення в Україні сьогодні є поточний облік міграційних подій. Він здійснюється шляхом безпосередньої реєстрації осіб, задіяних у міграційних процесах, тих, хто виписується з попереднього або прописується на новому місці

проживання. Ця процедура пов'язана із заповненням талонів статистичного обліку до адресних листків прибуття та вибуття.

Для характеристики механічного руху населення використовуються такі показники:

- дані про прибуття і вибуття населення конкретного регіону і країни за певний проміжок часу;
- сума прибулого і вибулого населення (міграційний обмін);
- різниця між величиною прибулого і вибулого населення (сальдо механічного руху);
- інтенсивність механічного руху, що визначається як відношення кількості мігрантів до загальної чисельності населення або кількість мігрантів на 1000 осіб населення [30, с.42].

У міждержавній міграції можна виділити п'ять напрямів:

- міграція з розвинутих до промислово розвинутих країн;
- міграція в межах промислово розвинутих країн;
- міграція робочої сили між країнами, що розвиваються;
- міграція робочої сили з колишніх соціалістичних країн (схожа на міграцію з країн, що розвиваються, до промислово розвинутих);
- міграція наукових працівників, спеціалістів з промислово розвинутих країн до країн, що розвиваються [31, с.9].

Для промислово розвинутих країн іноземна робоча сила з країн, що розвиваються, означає забезпечення ряду галузей, інфраструктурних служб, необхідними працівниками, без яких неможливий нормальний виробничий процес, а іноді й просто нормальне повсякденне життя. Наприклад, у Франції емігранти становлять 25 % усіх зайнятих у будівництві, в Бельгії - половину всіх шахтарів, у Швейцарії - 40 % будівельників [65].

Як вважають українські вчені (Е. М. Лібанова та ін.), на сьогодні каналами трудової міграції українських громадян є [19, с.36]:

- самостійний пошук місця роботи (передусім у державах, з якими Україна не має візового режиму);

- використання послуг суб'єктів господарської діяльності з посередництва у працевлаштуванні за кордоном;
- запрошення українських фахівців безпосередньо іноземною стороною.

Важелями державного регулювання трудових міграцій в Україні є [19, с.37]:

- створення місткого і привабливого внутрішнього ринку праці;
- приєднання України до багатосторонніх міжнародних договорів з питань праці та соціального захисту трудових мігрантів;
- укладання міждержавних та міжурядових угод щодо працевлаштування трудових мігрантів;
- співробітництво прикордонних регіонів держав, що межують з Україною, у питаннях розвитку прикордонних міграцій і взаємного врегулювання трудової діяльності громадян, які працюють за межами своїх держав;
- розвиток інституту ліцензування господарської діяльності з посередництва у працевлаштуванні громадян України за кордоном з метою посилення їх соціального захисту та запобігання торгівлі людьми.

Політика уряду в галузі регулювання трудової міграції є складовою державної політики у сфері зайнятості населення і має насамперед вестися через формування сучасного мобільного внутрішнього ринку праці (через піднесення освітньо-професійного рівня, який дозволяє мати роботу, створення робочих місць, через пристойну оплату праці).

Таким чином, міграційна політика – це комплекс державних і міждержавних заходів, які повинні передбачати, щонайменше, багатовимірний та різноплановий контроль за переміщенням громадян України, іноземців і осіб без громадянства, особливо в транскордонному просторі [42].

1.2. Наукові дослідження державного регулювання трудової міграції

На сучасному етапі актуальним питанням досліджень в сфері державного регулювання трудової міграції є нагальна необхідність вироблення ефективних механізмів регулювання міграційних процесів на національному та наднаціональному рівні. Видається актуальним вироблення саме таких механізмів державного регулювання, які були б адаптовані до існуючих численних проблем, зумовлених міграційними потоками у глобалізованому світі. Все це пов'язано з процесами трансформації концептуальних засад сучасних моделей державного регулювання інтеграційних союзів (наприклад, ЄС) або національних моделей міграційної політики.

Як зазначає О.А.Малиновська, в умовах глобалізації світової економіки міжнародні міграції досягли безпрецедентних масштабів і належать до найбільш вагомих факторів розвитку людства, спричиняючи кардинальні економічні, політичні й соціальні зміни [35, с. 5].

І.В. Івахнюк зазначає у своїх дослідженнях, що міграція об'єктивно перетворилася в структурний елемент глобальної економіки, доповнивши притаманну глобалізації взаємозалежність держав новою формою взаємозалежності – міграційною [21, с. 39].

Разом з тим ускладнення та тісне переплетіння всіх сфер життя суспільства спровокувало не тільки посилення уваги науковців та практиків до проблематики міжнародної міграції в останні двадцять років, але й зумовило багатогранний характер самого явища міжнародної міграції, перетворивши його на об'єкт економічних, політичних, етнічно-культурних, соціальних, філологічних, гендерних та інших досліджень.

Таким чином, явище міжнародної міграції є об'єктом не тільки демографічних, але й економічних, політичних, екологічних, етнічних, історичних, юридичних, урбаністичних досліджень.

Структура наукових публікацій за останні 20 років також зазнала змін. За даними бібліографічного аналізу проблематики публікацій Журналу з економіки народонаселення (*Journal of Population Economics*), проведеного А.Дж.Г. Брауном (Brown A.J.G.) та К.Ф. Ціммерманом (K.F. Zimmermann) [76], тематична структура публікацій з проблем міграції у 2015 році порівняно з 1996 р. зазнала суттєвих змін. Разом з тим, саме існування міграційних потоків на сьогодні пов'язане з міжнародними відносинами, зокрема міжнародними економічними відносинами, адже міжнародні міграції населення стають можливими виключно за умови наявності відповідних інституційних передумов, інфраструктурного розвитку (транспортного сполучення, фінансової взаємодії, розвитку міжнародних телекомунікацій та зв'язку тощо).

У сфері міжнародних економічних відносин та вивчення світогосподарських зв'язків дослідження повинні мати системний характер та спиратися на соціо-демографічні, ідеологічні, інституційні, екологічні детермінанти, які зумовлюють параметри розвитку міграційних процесів.

Як зазначає Філатова Ю.М. у своїй статті, останнім часом дослідження цих проблем набувають міждисциплінарного характеру. Це обумовлює потребу трансформації підходів до вивчення явища міжнародної міграції як багатофакторного процесу, а теоретично-методологічні положення системи управління даними явищами слід базувати на синтезі економічних, соціальних, інституційних теорій та концепцій [72].

Інша науковець Н.П. Неклюдова, спираючись на порівняльний аналіз підходів до вивчення міграції [47, с. 197], вважаємо за доцільне обрати системний підхід, оскільки проблематика розвитку явищ міжнародної міграції виходить вже далеко за межі економічної науки і міждисциплінарні та системні підходи нині сприятимуть більш повному досягненню завдання дослідження передумов та наслідків міжнародних міграційних процесів на основі системного врахування соціо-економіко-демографічних детермінант міграцій.

На думку І.В. Івахнюк, «більшість міграційних теорій, які прийнято вважати загальноновизнаними, «класичними», виникли на Заході, зокрема в тих країнах, які найбільшою мірою відчували і відчують на собі вплив процесів міжнародної міграції» [21, С. 39]. До таких країн відносяться США, економічно розвинені країни Європи, Австралія.

Дуже багато уваги приділяє трудовій міграції у своїх дослідженнях Г.Р. Заремба. Науковцем було проаналізовано принципи, які використані у наукових напрацюваннях з питань міжнародної міграції [18, с. 41-42] (табл. 1).

Таблиця 1.1.

Принципи досліджень з питань міжнародної міграції

Принцип	Виявлення
Принцип тривалості	Дихотомія «темпоральність-постійність»; Темпоральність як самовизначення
Принцип мобільності	Географічний; Комунікаційний
Принцип просторовості	Фізична; Постматеріальна; Вертикальна; Горизонтальна

Г.Р. Заремба зазначає, що тривалість, за своєю суттю є дихотомією «тимчасовості-постійності». Тобто тимчасовість – це означення тривалості [18, с. 41-42].

Однак, така авторська інтерпретація темпоральності є неоднозначною. Тому можна вважати, що принцип темпоральності в дослідженнях міжнародної міграції повинен враховуватися в контексті визначення параметрів міграційних коридорів та характеризувати їх за такими показниками:

1) тривалість (проміжок часу), протягом якого спостерігаються суттєві міграційні переміщення між країною походження та країною призначення (у міграційній парі);

2) стійкість міграційного коридору (тобто відносна стабільність переміщень в межах міграційної пари).

Таким чином, тривалість характеризує проміжок часу, протягом якого існує міграційний коридор (від появи до зникнення міграційного руху у ньому), разом з тим, стійкість вказує на тенденції звуження чи розширення міграційного коридору між країнами міграційної пари з плином часу.

Водночас, Г.Р. Зарембою визначено принцип просторовості в контексті визначення бачення міграційних процесів у межах країни походження та країни перебування [18, с. 40]. Таким чином, можна погодитись з тим, що сучасні концепції та теорії міжнародної міграції мають розглядати ці явища поза межами територіальних уявлень про міграційні потоки і базуватися на багатофакторних моделях їх регулювання.

Водночас, слід зазначити, що інституціоналізація системи регулювання міграційних процесів у світі вимагає розгляду структури та механізмів інституційного середовища як такого з притаманними йому формальними та неформальними інститутами, при цьому специфіка функціонування таких інститутів буде залежати, в першу чергу, від політичного, нормативно-правового, ідеологічного (в т.ч. релігійного), економічного, культурного середовища конкретних країн (країни походження та країни призначення). Це пов'язано з тим, що при поясненні більш інтенсивних міграційних переміщень між окремими парами країн не можна не враховувати особливості їх систем міграційного законодавства та положення міграційної політики. Крім того, виходячи з визначення комунікаційної просторовості Г.Р. Заремба наголошує на постійності комунікацій, розвитку соціальних мереж та зв'язків мігрантів, подальших потенційних міграцій тощо [18, с. 42].

Однак в усякому разі існуючі осередки іммігрантів у конкретних міграційних парах є важливими, оскільки у відповідності до теорії соціальних мереж (Network Theory) [77] формування потенційних міграційних потоків базується на існуючому досвіді фактичних мігрантів у

країні їх перебування та формує можливість подальшої соціальної інтеграції мігрантів. Аналіз підходів економічних теорій до трактування питань міжнародної міграції був проведений Ю.М. Філатовою [72] (табл.1.2).

На основі власних досліджень Ю.М. Філатова зазначає, що основними аспектами міграції, що знайшли відображення в рамках різних економічних теорій і стали предметом дискусій економістів-теоретиків протягом всієї історії становлення економічної науки, виступають: вплив імміграції на економічний розвиток держави; необхідність державного регулювання або обмеження міграції відповідно до національних інтересів держав; взаємозв'язок імміграційних потоків з рівнем заробітної плати і рівнем зайнятості населення приймаючих країн; фактори попиту на робочу силу і пропозиції робочої сили на макро- і мікрорівні [72].

Таким чином, нею запропоновано деякі нові терміни, як «міграційна пара» який визначено автором як комбінацію країни походження та країни призначення мігрантів, між якими історично сформувався міграційний коридор зі специфічними кількісними та структурними параметрами, яка характеризується особливим інституційним, соціо-демографічним, фінансово-економічним, етнічно-культурним та іншим середовищем міграційних процесів.

Згідно її досліджень, дві країни можуть утворювати дві міграційні пари, які характеризуватимуться різними міграційними потоками (за обсягами та структурою, інтенсивністю, циклічністю), різним інституційним середовищем (адже міграційна політика країни формується окремо з питань еміграції та імміграції, надання притулку тощо), різними соціально-демографічними передумовами та кон'юнктурою ринку праці.

На основі аналізу існуючих теорій міжнародної міграції можна побачити, що їх доцільно поділити на декілька груп:

1) макроекономічні – ті, що орієнтовані на пояснення причин та наслідків міграції крізь призму зміни макроекономічних та кон'юнктурних

Таблиця 1.2.

Аналіз підходів економічних теорій до трактування питань міжнародної міграції (узагальнено за Ю.М. Філатовою [17])

Назва теорії	Її сутність
Меркантилізм	Розглядали залучення іммігрантів та стримування еміграції як інструмент забезпечення зростання добробуту країни та збільшення продуктивних сил держави
Англійська школа класичної політичної економії	Рух трудових ресурсів між країнами є елементом ринкового механізму факторів виробництва та сприяє економічному зростанню (А. Сміт) Міграція впливає на попит і пропозицію на робочу силу, від чого залежить і плата за працю (Д. Рікардо) Темпи приросту чисельності населення планети перевищують темпи приросту засобів до існування, у зв'язку з чим слід регулювати міграційні потоки (Т.Мальтус)
Економічний романтизм	Вважав однією з переваг суспільства його численність, за умов, що суспільство здатне забезпечити населення роботою (С.Сімонді) Зі зростанням чисельності робітників зростає обсяг продуктивних сил суспільства (П.Прудон)
Марксизм, ленінізм	Територіальні відмінності в рівні заробітної плати та продуктивних сил визначають зовнішню міграцію населення (міграційні потоки тяжіють до країн з високою продуктивністю праці у зв'язку з тим, що країни світу розвиваються нерівномірно)
Кейнсіанство (Дж. М. Кейнс, Е. Домар, Р. Харрод)	Попит на робочу силу регулюється не коливаннями ринкових цін на працю, а сукупним попитом, що визначаються державною політикою (Дж. М. Кейнс). Світовий ринок праці, сформований у результаті міжнародної міграції робочої сили, є основою конфлікту національних інтересів різних держав.
Неолібералізм	Міграція є важливим феноменом, що забезпечує економічний розвиток приймаючих країн. Мігранти заповнюють дефіцит робочої сили, є демографічним ресурсом, необхідним в умовах скорочення народжуваності. Негативне ставлення до мігрантів, пов'язане з їх впливом на становище місцевого населення на ринку праці, загрози безробіття населення, є невиправданим. Мігранти є додатковою робочою силою, займають робочі місця на некваліфікованих, низькооплачуваних роботах, які є непривабливими для корінного населення.

показників (наприклад, темпи зростання ВВП та його показники на душу населення, рівень інфляції, безробіття, рівень середньої заробітної плати);

2) мікроекономічні, що спираються по суті на формування внутрішніх мотиваційних мотивів, балансуючи між психологічними аспектами потенційної інтеграції у суспільство іншої країни та оцінкою порівняльних переваг від міграції;

3) глобалізаційні – ті, що включають розгляд глобальних передумов руху населення між країнами, вважаючи його закономірних в умовах поглиблення інтеграційних процесів.

Причини міграції полягають у відмінностях в рівнях заробітної плати між районами/країнами походження і призначення мігрантів. У міру економічного зростання і посилення еміграції в країнах виїзду поступово зменшується розрив у рівнях заробітної плати і скорочуються стимули для міграції. Міграція є результатом географічних відмінностей в співвідношенні попиту та пропозиції робочої сили. Одночасно відбувається формування фінансових потоків в зворотному напрямі.

Міграція визначається попитом і пропозицією робочої сили на первинних (характеризуються стабільністю і високим рівнем оплати праці, можливостями кар'єрного росту) і вторинних ринках праці (не можуть забезпечити ні гідної заробітної плати, ні підвищення кваліфікації працівників). Відмінності в умовах зайнятості між ними породжують дефіцит пропозиції національної робочої сили у вторинному секторі і обумовлюють попит на трудових мігрантів, готових заміщати порожні трудові ніші (досліджували Д.С. Мейсі [93], І.В. Івахнюк [21], М.В. Вербовий [6], К.А. Тахтарова [68]).

Так звана теорія людського капіталу визначає, що людина, її знання, уміння, досвід мають провідну роль у виробничому процесі – процесі створення суспільного багатства. Всі види міграції досліджуються крізь призму поведінки окремих людей і домашніх господарств І.В. Івахнюк [21], Ю.М. Філатова [72], М.В. Вербовий [6], К.А. Тахтарова [68].

Теорія суспільного капіталу (Д.Мейсі (D.Massey) [93] визначає, що з розвитком міграційних процесів формується суспільний капітал мігрантів і

це слугує базою для схеми інтеграції у ринок праці, включення у суспільне життя країни призначення, які були вироблені першими хвилями мігрантів.

Дуглас С.Мейсі (Douglas S.Massey) розробив комплексну структуру, яка теоретизувала п'ять особливостей міжнародної міграції [93]:

1) структурні сили у країнах походження (in sending nations), які обумовлюють схильність мобільного населення до міграції;

2) структурні сили в країнах призначення (receiving nations), які створюють постійний попит на робітників-мігрантів;

3) спонукання людей, які реагують на ці структурні сили, до переміщення через кордони;

4) соціальні структури та організації, які виникають в процесі глобалізації, щоб усталити потоки людей в часі та просторі;

5) політики, які провадять уряди у відповідь на вказані структурні сили, та механізм їх функціонування на практиці щодо формування чисельності та характеристик вхідних та вихідних мігрантів.

Такий підхід враховує різноманітні особливості розвитку країни походження та країни призначення, заходи державного регулювання та державної політики, а також неформальні засади міграційних потоків, ментальний рівень розвитку явища міжнародної міграції (формування внутрішніх мотивів осіб, потенційно мобільних, які зважають на всі зовнішні фактори при ухваленні рішення про зовнішню міграцію.

Проведене дослідження лише незначної частини існуючих теорій міжнародної міграції та їх розвитку дає підстави сформулювати наступні висновки. Досліджені теорії міжнародної міграції слід умовно поділити на: 1) макроекономічні, тобто орієнтовані на пояснення причин та наслідків міграції крізь призму зміни макроекономічних та кон'юнктурних показників; 2) мікроекономічні, що спираються на вивчення формування внутрішніх мотиваційних мотивів та врахування і психологічних аспектів потенційної інтеграції у суспільство країни призначення, і оцінку мігрантом економічних порівняльних переваг від міграції; 3) глобалізаційні, що включають розгляд

глобальних передумов руху населення між країнами, вважаючи його закономірних в умовах поглиблення інтеграційних процесів.

При формуванні положень національної міграційної політики України доцільно враховувати правила та закономірності функціонування формальних та неформальних інститутів, які створюють середовище формування міграційних потоків, певним чином спрямовують їх або стримують.

Такий підхід є доцільними з урахуванням того, що при прийнятті рішення про можливість міграції та потенційний її вектор, мігрант враховує численні фактори інституційного характеру: систему трудового законодавства країни призначення, існуючий візовий режим, функціонування посередників на ринку послуг працевлаштування за кордоном, діяльність засобів масової інформації (в частині поширення достовірної інформації про проблеми та перспективи міграції).

За результатами власних досліджень запропоновано термін «міграційна пара». Його слід трактувати як комбінацію країни походження та країни призначення мігрантів, між якими історично сформувався міграційний коридор зі специфічними кількісними та структурними параметрами, яка характеризується особливим інституційним, соціо-демографічним, фінансово-економічним, етнічно-культурним та іншим середовищем міграційних процесів.

1.3. Соціально-психологічний портрет трудового мігранта

Іммігранти, які приїжджають у країну, часто піддаються стресу, так як не можуть швидко адаптуватися до нової культури і нового життя. Наслідки таких переживань можуть бути негативними, тому існують певні методи для введення людини в нове йому суспільство.

Основною мотивацією міжнародної міграції, так само як і соціальної поведінки мігрантів на новому місці проживання, є соціально-економічна

мотивація. Люди, які зважилися на переїзд в іншу державу, стурбовані в першу чергу власним добробутом і добробутом своїх дітей. Тому для них спочатку характерно саме бажання влитися в життя приймаючої країни. Проблема, однак, у тому, що на шляху цього бажання виникає безліч перешкод. Ніша на ринку праці, яка призначена для більшості мігрантів, це, як правило, важка, неprestижна і не дуже добре оплачувана робота. Концентрація бідності в цих місцях робить їх апріорі «неблагополучними» через погані школи, високий рівень злочинності, погано розвинену соціальну інфраструктуру, високий рівень безробіття і т.д.

Мігранти потрапляють у результаті в своєрідне зачароване коло. Для того, щоб перестати бути маргіналами і стати «нормальними» членами суспільства, треба покинути те соціальне середовище, в якому вони живуть. Але для того, щоб це стало можливим, треба підвищити свій соціальний статус (рівень доходів, рівень освіти), тобто перестати бути маргіналами.

Таким чином, маргінальність мігрантської частини населення по відношенню до основного населення приймаючої країни – побічний наслідок їх економічного становлення на соціальній драбині [49, с.17].

Ситуація ускладнюється від того, що на соціальні відмінності накладаються культурні відмінності. Маргінали – це, в основному, мігранти, а значить, місцевим населенням часто сприймаються як «іногородці» та «іновірці» [49, с.17]. А мігранти – це, в основному, маргінали. Звідси й виникає ілюзія, ніби проблеми, з якими стикаються мігранти, є наслідком їх культурної відмінності від приймаючого населення та незадоволеного запиту на «культурну ідентичність».

Крім того, існує «критерій готовності» особи прийняти культуру країни, в якій він має намір жити [49, с.17]. Для того, щоб мінімізувати ризик стресів, іммігрант повинен бути готовий на певному рівні сприймати інформацію.

Сприяють вище зазначеним процесам заходи соціально-культурної інтеграції іммігрантів. Україна має сприйняти і застосувати досвід

проведення заходів, чітко орієнтованих на професійну підготовку іммігрантів, полегшення працевлаштування та сприяння їх автономної зайнятості.

Сучасні підходи до політико-правової та соціокультурної інтеграції вимагають цілого комплексу умов для повноцінної інкорпорації мігрантів у економіку приймаючих країн. До них доцільно віднести [25, с.90]:

- інтеграційні послуги;
- навчальні програми з питань полікультурності;
- надання можливостей для підвищення кваліфікації іммігрантів;
- нівелювання дискримінаційних заходів у працевлаштуванні та інших сферах життя;
- доступ іммігрантів до установ, громадських благ, державних і приватних товарів і послуг.

Також, держава має приділити достатньо уваги забезпеченню політичної участі мігрантів. Підтримувати транснаціональний зв'язок здатна належна організація голосування громадян за кордоном, тісна співпраця з діаспорами та об'єднаннями мігрантів у зарубіжних країнах.

Важливим завданням у сфері соціального захисту мігрантів та їхніх сімей є забезпечення міждержавного переказу соціальних внесків, запобігання ситуації, коли особа втрачає внески до соціальних і пенсійних фондів, зроблених в одній країні, переїжджаючи до іншої.

Це мають забезпечити двосторонні та регіональні міждержавні домовленості, що вимагають активізації міждержавного діалогу. Попри життєву необхідність, угоди з пенсійного забезпечення та соціального страхування – не єдині інструменти підтримки транснаціональних мігрантів та їхніх родин. Українськими важливими видається також міждержавні домовленості щодо спрощення пересування між країнами, сприяння культурним обмінам.

Незаконна трудова імміграція в Україні розвивається стихійно, має різні етнографічні характеристики, територіальне поширення та сфери зайнятості. Серед представників цього виду мігрантів чимало кримінальних

елементів. Оцінюючи у цілому це явище незаконної (нелегальної, нерегульованої) трудової імміграції в Україну, слід визнати, що вона включає багато негативних тенденцій як у сфері соціально-економічного розвитку України, так і по відношенню до самих незаконних трудових іммігрантів [10, с.19].

Незаконні трудові мігранти в Україні піддаються дискримінації у сфері трудових відносин, роботодавці грубо порушують законодавство в цій сфері, незаконні трудові мігранти використовуються, як правило, у тіньовій економіці при виготовленні так званої контрафактної продукції [10, с.19].

Одним з найважливіших факторів, що визначають успіх або, навпаки, неуспіх соціально-культурної адаптації мігранта, є культурна дистанція [11, с.58].

Даний підхід включає 79 категорій, об'єднаних у 8 основних розділів:

1. Загальні характеристики культури.
2. Їжа та одяг.
3. Житло і технологічні процеси.
4. Економіка і транспорт.
5. Людина і сім'я.
6. Товариство і система управління.
7. Добробут, релігія і наука.
8. Стать.

У соціально-психологічних дослідженнях для вимірювання культурних відмінностей використовується шкала культурної дистанції [6]. Вище зазначена шкала дозволяє фіксувати об'єктивні відмінності між культурами за такими 343 категоріями, як клімат, одяг, культура харчування, система освіти, мова, релігія, рівень добробуту, проведення дозвілля, структура сім'ї та формування дружніх зв'язків [6].

Відповідно до теорії про культурну дистанцію, чим більше відмінностей між культурою мігранта та приймаючої культурою, тим більш складним і тривалим буде процес його адаптації. Дистанція між культурами

прямо пропорційна кількості тих змін, які доведеться внести в свою поведінку мігранта, щоб пристосуватися до нового культурного середовища. Фактор культурної дистанції є значущим для всіх категорій мігрантів, включаючи туристів, студентів і бізнес-туристів [37, с.333]. Він чинить серйозний вплив на їх особисте життя і, в той же час, зумовлює успішність рольової і професійної адаптації [37, с.333].

Політика терпимості й розуміння по відношенню до іммігрантів – один із основних способів згуртувати суспільство і допомогти йому сформувати толерантне ставлення до приїжджих, що сприятиме об'єднанню людей різних культур [77].

Вище зазначена політика має такі основні напрями [37, с.333]:

- 1) зміна культурної політики;
- 2) необхідність викладання основ знань про релігії та переконаннях;
- 3) використання міждисциплінарних підходів до навчання;
- 4) об'єктивна інтерпретація історичного минулого;
- 5) підтримка багатомовності;
- 6) розвиток поваги до всіх типів відмінностей, заснованого на розумінні національної ідентичності та принципу толерантності.

Дослідження підтверджують, що мультикультурна політика в цій країні полегшує переміщення іммігрантів, які після потрапляння на територію ставали відданими даній країні і прагнуть приєднатися до політичної спільноти і уряду цієї спільноти.

Більшість трудових мігрантів стикаються з великою кількістю соціальних проблем у країнах свого перебування. Інтеграція трудових мігрантів у приймаюче суспільство є комплексним і складним процесом, що включає політико-правові, економічні, демографічні, соціально-психологічні, етнокультурні і конфесійні аспекти [106].

Тому вирішальну роль грає така інтеграція у ринок праці, яка б передбачала для іммігрантів належне працевлаштування і кар'єрні перспективи. Також необхідно відзначити важливість підвищення уваги

щодо надання освіти і місця на ринку праці дітям іммігрантів, які на сьогодні входять на ринок праці у великій кількості [92].

В Україні більшість тих, хто мав досвід роботи за кордоном і не планує повертатися, – це чоловіки з сім'ями (близько 70%) у віці 25-34 і 45-54 років. 7 з 10 працівників при цьому проживають в містах. Рівень освіти у всіх різний: повну вищу мають 41% респондентів, а середню – 39%. Зараз заробітки за кордоном непопулярні не тільки серед тих, хто працював в іншій країні і оцінив після цього своє матеріальне становище як високе, а й серед респондентів, які ледве зводять кінці з кінцями [73, с.24].

Основні напрямки робочої міграції: Польща – 33%, Росія – 35%, Німеччина – 11%. Ким працювали українські заробітчани: будівництво – 22%, логістика – 17%, виробництво – 15%, обслуговування – 11%, інше – 26% [73, с.24].

Серед основних причин, чому українці не повертаються на заробітки: 4 з 10 респондентів відзначили психологічний дискомфорт, пов'язаний з переїздом і віддаленістю від рідних. У третини зникла потреба виїжджати на роботу за кордон повторно, бо вони почали заробляти достатньо в Україні. 16% зізналися, що в інших країнах не тільки висока заробітна плата, а й витрати на проживання та харчування [73, с.24].

Відносно зарплат, майже половина українців, які зараз не хочуть повертатися, отримували за кордоном до \$1 000. Ще 18% – до \$1 200. Тільки 11% тих, хто не планує повторне працевлаштування, заробляли \$2 000 на місяць [67].

Ще недавно прив'язка більшості працівників до російського ринку була важливим інструментом впливу іншої країни. До 2011 року ситуація змінилася: кількість українських заробітчан в Росії зрівнялася з кількістю працівників в країнах ЄС. Наступні роки «європейський напрямок» лише посилювалося, що частково впливало на розширення кількості прихильників європейського вектора розвитку країни. Війна лише прискорила процеси. На сьогоднішній день за різними оцінками в Росії працює від 700 до 800 тисяч

громадян України. З іншого боку, лише Польща працевлаштувала в 2016 році не менше 1,5 мільйона громадян України. Зростання порівняно з 2015-м роком більше, ніж удвічі (видано близько 720 тисяч дозволів на роботу для українців) [63].

Змінюється не лише географія, колосальні зміни відбуваються в самому характері виїзду українців на роботу. Ще 5 років тому значна частка заробітчан потрапляла до країн ЄС за туристичними візами, люди шукали роботу нелегально, порушували терміни перебування, окрім заробітку, створювали проблеми і собі, і країні перебування. Напівлегальне становище істотно звужує вибір вакансій і українці найчастіше виконували роботу, яка потребує хорошої освіти, навичок, здібностей.

Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина, Румунія й ряд інших держав змінили систему та підходи до міграційної політики. Уряди цих країн створили сприятливі умови для легальної трудової міграції: скасували або істотно розширили квоти на працевлаштування українців; розробили і впровадили ряд програм, які розширюють права мігрантів та полегшують процес їх інтеграції в суспільство [45, с.30].

Таким чином, соціальний портрет трудового мігранта-українця в країнах ЄС почав змінюватися, нові переселенці не люблять себе називати заробітчанами: вони працівники-іноземці. Легальне працевлаштування та політика сприяння трудової міграції відкрила для українців високооплачувані вакансії для кваліфікованих фахівців. Завдяки цьому, на відміну від нелегалів-заробітчан, разом з працівником переїжджає вся його сім'я. Приймаюча сторона зацікавлена в таких мігрантах і, як правило, проводить політику щодо полегшення процесу інтеграції в суспільство. Люди обживаються, починають будувати довгострокові плани, вибудовувати життя на новому місці.

Висновки до розділу 1

У науковій літературі існує різноманітна класифікація чинників (часто взаємозалежних), під впливом яких формуються напрямки та масштаби міграційних процесів. Переміщення у просторі відбувається внаслідок дії економічних, соціальних, демографічних, політичних, етнічних, освітніх, морально-психологічних, військових, екологічних та інших факторів, але ці чинники діють одночасно, вони певною мірою взаємозалежні, тож виявити окремі компоненти міграційного процесу, сформовані під впливом одного чи двох факторів, як правило, складно.

Механізмами державного регулювання трудових міграцій в Україні є створення привабливого внутрішнього ринку праці; приєднання України до багатосторонніх міжнародних договорів з питань праці та соціального захисту трудових мігрантів; укладання міждержавних та міжурядових угод щодо працевлаштування трудових мігрантів; співробітництво прикордонних регіонів держав, що межують з Україною, у питаннях розвитку прикордонних міграцій і взаємного врегулювання трудової діяльності громадян, які працюють за межами своїх держав; розвиток інституту ліцензування господарської діяльності з посередництва у працевлаштуванні громадян України за кордоном з метою посилення їх соціального захисту та запобігання торгівлі людьми.

Соціологічний портрет українця можна визначити таким чином: це чоловік, який збирається упродовж найближчого року виїхати за кордон, віком до 40 років, із середньою спеціальною або вищою освітою, мешканець села (малого міста) на заході або в центрі країни, незадоволений своїм становищем та ситуацією в суспільстві загалом.

РОЗДІЛ 2

ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

2.1. Державна політика в сфері регулювання трудової міграції

Міграція є характерним явищем нового тисячоліття, що має здатність поширюватися. Інструментом міжнаціонального рівня, що набув найбільшого використання Україною у здійсненні міграційного регулювання, стали міжнародні договори. Перші укладені договори переважно з сусідніми країнами та країнами СНД акцентовані на визначенні умов трудової діяльності та соціального захисту працівників-мігрантів у цих країнах, можливості збереження і перенесення прав пенсійного забезпечення.

Становлення міграційної політики в Україні супроводжувалось правовим регулюванням міграційних питань. Засади державного регулювання міграційних процесів вперше сформульовані у Декларації про державний суверенітет, прийнятій 16 липня 1990 року, у якій зазначається, що Україна «регулює імміграційні процеси» [13].

Наступною серією двосторонніх угод спрощувався порядок міграційних переміщень між Україною та деякими іншими країнами шляхом встановлення безвізового режиму. Такими країнами стали Російська Федерація, Грузія, Вірменія, Казахстан, Молдова, Таджикистан, Киргизія, Білорусь, Чорногорія, Ізраїль. Встановлення безвізового режиму сприяє безперешкодному перерозподілу людського потенціалу та, відповідно, ефективнішій його реалізації в країнах-учасницях угоди.

Протягом наступних років відносини у сфері міждержавних переміщень населення регулювались на основі прийняття низки нормативно-правових актів. Законами України, що регулюють різні сторони міграційних процесів, стали закони «Про зайнятість населення», «Про реабілітацію жертв

політичних репресій в Україні», «Про громадянство України», «Про державний кордон України», «Про національні меншини в Україні», «Про біженців», «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України», «Про правовий статус іноземців», Конституція України, «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо боротьби з нелегальною міграцією», «Про імміграцію», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань міграції» тощо (Додаток А).

Продовження впорядкування імміграційних потоків відбулось шляхом прийняття Закону України «Про імміграцію» 7 червня 2001 року [55]. У законі вперше відображений селективний підхід у регулюванні імміграцій – визначено квоту імміграції та порядок її встановлення по категоріях іммігрантів, встановлено порядок надання дозволу на імміграцію та видачі посвідки на постійне проживання.

Важливим документом стала Стратегія державної міграційної політики на період до 2025 року, прийнята у 2017 році [58]. Метою Стратегії є спрямування зусиль держави і суспільства на формування та реалізацію державної міграційної політики, яка б позитивно впливала на консолідацію української нації та безпеку держави, прискорювала соціально-економічний розвиток, сприяла уповільненню темпів депопуляції, стабілізації кількісного та якісного складу населення, задоволенню потреб економіки в робочій силі, відповідала міжнародним стандартам і міжнародним зобов'язанням України [58].

Стратегія покликана привернути увагу до міграційних проблем, спрямувати і згуртувати суспільство з метою їх розв'язання, забезпечити взаємозв'язок міграційної політики з іншими сферами діяльності держави, перехід від політики реагування у відповідь на внутрішні та зовнішні чинники у сфері міграції до більш активної і цілеспрямованої політики [58].

Незважаючи на прогрес законотворення у сфері міграційного перерозподілу людського потенціалу, регулювання міграції в Україні продовжує характеризуватись рядом недоліків та прогалин. Головною

проблемою законодавчого регулювання управління міграційними процесами в Україні є те, що воно базується на нормативно-правових актах різних видавників та юридичної сили. До прикладу:

- фундаментальні норми кодифікуються в указах президента (концепція державної міграційної політики, утворення Державної міграційної служби України);

- акти органів виконавчої влади не впроваджують регулювання, визначене законами, а самі створюють його (розпорядження Кабінету міністрів України щодо інтеграції іноземних мігрантів та реінтеграції українських мігрантів в Україні).

Такий стан призводить до неточностей і колізій у міграційному законодавстві, відсутності чітких механізмів впровадження, що перешкоджає ефективному регулюванню міграційних процесів.

Законодавчі заходи регулювання міграційних процесів є одиничними, регулюють лише окремі сфери мобільності населення, спрямовуються під тиском зовнішніх факторів (до прикладу, перспективою встановлення безвізового режиму з ЄС тощо) і не враховують необхідність комплексного бачення та регулювання міграційних процесів, до яких залучена Україна. Досі не розробленим у міграційному законодавстві є комплекс заходів, що забезпечував би створення умов для формування та накопичення людського потенціалу шляхом міграційного перерозподілу.

На сучасному етапі регулювання міграції в Україні вимагає розвитку всесторонньої, стійкої та гнучкої міграційної політики. Основними цілями впровадження комплексу заходів міграційної політики в цьому руслі виступають задоволення освітньо-кваліфікаційної і демографічної потреб у людському потенціалі, збереження та підвищення людського потенціалу та його ефективне використання для економічного зростання.

Демографічні тенденції і старіння національної робочої сили означає, що імміграція стає життєво важливим ресурсом не тільки для попиту на ринку праці у багатьох розвинених країнах, але й гарантією їхнього

майбутнього розвитку та соціального забезпечення, що нерозривно пов'язано зі складним процесом інтеграції трудових мігрантів. Своєю чергою, негативним явищем є те, що в Україні старіння населення відбувається зі значним прискоренням. Старіння робочої сили несе низку загроз трудоресурсній безпеці і знижує загальний рівень економічної безпеки [38].

У процесі дослідження на основі порівняння стану міграції в Україні та країнах ЄС можна визначити основні складові проблем трудової міграції і простежити їх походження. Для України вони полягають у тісному взаємозв'язку з проблемами поляризації і досягнення національної ідентичності, для Європи – коригування стратегії у мультикультурному середовищі і переосмислення поняття «свобода» і «основні права людини» [38].

Питання трудової міграції у її різних проявах як для України, так і для країн Європи, – це комплекс взаємопов'язаних демографічних проблем, результат двох світових воєн, наслідки деколонізації, закінчення «холодної війни» і супутніх процесів глобалізації та політичної кризи.

Громадяни Європейського Союзу, за законодавством ЄС, мають право працювати у її країнах. Проте для тих громадян, які хочуть переїхати в іншу країну та працевлаштуватись, часто зустрічаються з проблемами дискримінації з боку роботодавців. У міру того, як Україна дедалі відчутніше перетворюється у країну призначення мігрантів, перед Українською державою постає завдання забезпечити, відповідно до її міжнародних зобов'язань, належний захист прав новоприбулих та надати їм гарантії рівності з громадянами України.

Через низку причин, зокрема недостатнє знання мови та культури, іноземці надто вразливі до порушення їхніх прав та можливості їх захисту. ЄС закликає держави, зокрема і Україну, звернути особливу увагу на становище іноземців у суспільстві й ухвалити комплексну міграційну політику.

У багатьох країнах (Західні Балкани, Грузія), під впливом вимог Євросоюзу, зацікавленого передусім в укріпленні кордонів і запобіганні нелегальній міграції, тобто безпековому аспекті міграційної політики, саме ці питання розглядаються як пріоритетні [36, с.166].

До того ж, крім міграційного контролю, йдеться також і про використання потенціалу міграції в інтересах розвитку, хоча детально цей напрям не завжди розробляється. Однак більшість зарубіжних концептуальних документів у сфері міграції демонструють розширений погляд на міграційну політику. Тобто вона трактується не лише як система віз та кордонів, а як один з пріоритетів державної діяльності, складової соціально-економічного розвитку, зовнішньої політики.

Указом Президента від 30 травня 2011 р. затверджена Концепція державної міграційної політики України, а 12 жовтня 2011 р. – План заходів з її реалізації [59; 60]. Формально вимога Плану дій з лібералізації візового режиму з ЄС була виконана. Однак затверджений документ був майже непомічений громадськістю і вкрай критично оцінений.

Важливим кроком у сфері визначення правових та організаційних засад державного регулювання зовнішньої трудової міграції та соціального захисту громадян України, які тимчасово здійснюють, здійснювали або будуть здійснювати оплачувану роботу за кордоном (трудовах мігрантів), та членів їх сімей, став прийнятий Закон України «Про зовнішню трудову міграцію» від 8 жовтня 2015 року [54]. Згідно із Законом встановлюються державні гарантії щодо надання соціальних послуг та допомоги трудовим мігрантам, держава сприяє реінтеграції у суспільство трудових мігрантів і членів їх сімей після повернення в Україну наданням соціальних послуг, відповідно до Закону України «Про соціальні послуги» [56].

З метою запобігання ризикам, які обумовлені сучасною активізацією міграційних процесів, важливим є законодавче оформлення міграційної політики, чітке визначення її цілей та інструментів, а головне, – імплементація прийнятих політичних рішень та законодавчих норм, зокрема,

реалізація цілей і завдань, визначених Стратегією державної міграційної політики України на період до 2025 р., ухваленої Урядом в липні 2017 р., забезпечення виконання Закону України «Про зовнішню трудову міграцію», який наразі залишається переважно декларативним [57].

Варто зазначити, що для європейських країн основним завданням у сфері трудової міграції сьогодні є інтегрувати мігрантів (або, принаймні, пом'якшити міжнаціональний конфлікт), без порушення принципу терпимості, толерантності.

В Україні, на державному рівні такі проблемні питання розглядаються лише частково. Питання толерантності у нас так гостро не стоїть, як у Європі. Толерантність – це ознака розвиненого громадянського суспільства, яка може бути пов'язана з високим ступенем розвитку умов та стандартів. У кожному випадку, як показує світовий досвід, тільки зусиль влади недостатньо. Дуже багато залежить від самих трудових мігрантів та нашої самосвідомості, моральної свідомості та правової свідомості.

Україна зіткнулась з міграційними потоками у той час, коли її політична та економічна основи були в умовах кризи. Міграція змінила життя не тільки у регіонах, вона вплинула на людей загалом.

У зв'язку із збільшенням обсягу міграції за кордон нагальними видається, по-перше, підтримати модель циркулярної міграції, що склалася стихійно, в надії можливого кінцевого повернення мігрантів на Батьківщину, а, по-друге, забезпечити легальне працевлаштування українських мігрантів за кордоном, недискримінацію та дотримання їхніх прав, зокрема у сфері соціального забезпечення. Хоча лише успішне реформування та розвиток України може бути реальним запобіжником втрат населення, спричинених еміграцією, з метою забезпечення прав та інтересів держави та її громадян в процесі міграції першорядної ваги набуває удосконалення міграційної політики, врахування міграційних проблем у стратегічному плануванні.

В умовах безвізового режиму у короткотерміновій перспективі очевидним є наростання трудової міграції за кордон, розробити і затвердити

плани заходів з реалізації Закону України «Про схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року (Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 р. № 482-р) [57] на наступні роки, забезпечити врахування міграційного компонента при стратегічному плануванні соціально-економічного розвитку держави, окремих регіонів та галузей.

Також необхідно запровадити інституцію, яка б здійснювала постійний моніторинг міграційної ситуації, опрацьовувала питання удосконалення міграційної політики та законодавства України, підготовку відповідних пропозицій, обміну інформацією та координації діяльності різних відомств із залученням представників органів влади, громадянського суспільства, у т.ч. об'єднань мігрантів, експертів.

2.2. Характеристика міграційних потоків українців

Початок ХХІ ст. в Європі відзначається двома основними демографічними тенденціями: зростанням кількості країн, де зменшується кількість місцевого населення, і зростанням кількості країн з позитивним міграційним балансом. У результаті цього в багатьох випадках розмір міграційним сальдо визначає рівень зростання чи зменшення населення в тій чи іншій країні. Так, на 2003 рік зростання населення тільки за рахунок імміграції спостерігалось в Австрії, Чехії, Італії, Німеччині, Греції, Словенії та Словаччині. Перспектива розширення Європейського Союзу і приєднання десяти нових членів (Латвія, Литва, Естонія, Польща, Чехія, Угорщина, Словаччина, Кіпр, Мальта, Словенія) з 1 травня 2004 року викликала занепокоєння щодо різкого зростання міграційних потоків з нових країн – членів ЄС до країн Західної Європи. Після тривалих дискусій було виокремлено кілька причин, які унеможлилювали масову імміграцію до старих країн-членів ЄС [34].

По-перше, як зазначалось, найбільша імміграційна хвиля до країн Західної Європи вже відбулась, і тепер міграційний тиск буде перенесений на нові країни-члени ЄС. Від міграції залежить виживання розвинених економік світу.

В Європі дефіцит професійних кадрів, скажімо, у сфері інформаційно-комунікаційних технологій оцінюється в 30-40 тисяч осіб, серед них близько 10 тисяч – у Німеччині. Ще 25 тисяч осіб бракує німецьким високотехнологічним галузям – машино- та автомобілебудування. Для залучення інтелектуально-робочої сили було запроваджено «Блакитну картку» («Blue Card»), мета якої – всебічне полегшення умов для міграції висококваліфікованих працівників у країни Європейського Союзу із різних країн [52, с.43].

Розширення ЄС в останнє десятиліття, світова економічна криза, проблеми працевлаштування власних громадян, а також зростаюча кількість біженців через військові конфлікти в Африці, на Близькому Сході сприяли тому, що вирішенню питань міграції і насамперед нелегальної міграції у країнах Європейського Союзу стала приділятися значна увага [60].

За даними Департаменту з економічних та соціальних справ ООН [12], загальна кількість українців, що працювали за кордоном, у 2017 р. сягала 5,9 млн. осіб. Найчастіше українці виїжджали на заробітки до Польщі, Росії, Італії та Чехії. Причому в останні роки потоки українських мігрантів до Польщі суттєво зросли (на тлі зростання економіки Польщі, спрощення правил працевлаштування, спрощення перетину кордону через уведення безвізового режиму з країнами ЄС). Натомість міграція до Росії зменшилася, у тому числі через складні міждержавні відносини [12].

Зокрема, за даними Eurostat, 87% дозволів на проживання, які українці отримали в ЄС у 2016 р., надала Польща, 95% усіх дозволів на працевлаштування, виданих Польщею у першому півріччі 2017 р., отримали українські громадяни [82].

Інтенсивність міграційних процесів істотно зростала протягом останніх років, зокрема до Польщі. За даними Національного банку Польщі до кінця 2020 р. на польський ринок праці щороку прибуватиме 200-300 тис. українців. За даними дослідження Нацбанку, до 2050 р. нестача робочих рук на польському ринку праці становитиме приблизно 10,6 млн. осіб віком 18-44 роки [78].

Таким чином, упродовж 2015-2017 рр. Польща стала головною країною призначення для українських трудових мігрантів. Оскільки трудова міграція до Польщі має переважно короткостроковий циклічний характер, більшість мігрантів привозить зароблені кошти особисто.

Переорієнтація короткострокових мігрантів із Росії до Польщі та різке зростання кількості українців, які працюють у Польщі, призвели до недооцінки обсягів грошових переказів через надзвичайно низьку їх частку порівняно з неофіційними каналами [74, с.279].

Як зазначає НБУ [51], однією з причин зростання середньої заробітної плати в Україні є зниження пропозиції робочої сили окремих спеціальностей через посилення її відтоку.

Для сучасної України найбільше характерна циркулярна міграція. Головний факт полягає в тому, що ніхто точно не знає, скільки громадян України працює за кордоном.

Усі наявні методики оцінки кількості трудових мігрантів містять похибки дослідження, або ж є приблизними, неповними і оціночними. Водночас, деякі з них є більш обґрунтовані, ніж інші, оскільки спираються на певну експертизу, доступ до даних і методологію оцінки (таблиця 2.1.). Кожна з цих версій має свої методологічні та інші обмеження, які потрібно враховувати під час використання даних.

За свідченнями Державної служби статистики – це 1,3 мільйона, такі висновки базуються на опитуванні 20 тисяч домогосподарств з екстраполяцією на все населення (за методологією Міжнародної організації праці), проведеному у 2017 році [15]. Однак воно охоплює лише тих, хто

виїжджав на короткий період, або довгострокових мігрантів, які мають родину в Україні. Ті, хто виїхав разом із сім'єю, або не мав сім'ї в Україні, у вибірку не потрапили, тому ця цифра є заниженою.

Таблиця 2.1.

Оцінки кількості трудових мігрантів з України [51]

Кількість трудових мігрантів з України	Інституція	Примітки	Посилання
1,3 мільйона	Державна служба статистики	Ті, хто виїжджав за кордон з метою працевлаштування хоча б раз за останні 2,5 року	http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2017/bl/12/bl_ztm_2017.zip
5-8% від загального обсягу робочої сили	Національний банк України	Приблизно 865 тис – 1,384 млн осіб	https://tinyurl.com/y3zlkjma
4 мільйони	Центр економічної стратегії (ЦЕС)	З них 2,6-2,7 млн одночасно перебувають за кордоном	https://ces.org.ua/migration/
2-3 мільйони	Міжнародний валютний фонд		https://tinyurl.com/y4sy65lg
Загальна оцінка кількості мігрантів з України			
6,5 мільйона	Державна прикордонна служба України (ДПСУ)	«Чистий виїзд» громадян України за кордон з 2002 по 2018 рік (кількість виїздів громадян України мінус кількість в'їздів)	Дані ДПСУ про перетин кордону
5 мільйонів (4,964)	ООН	Базується на офіційних даних країн-членів щодо кількості громадян України або народжених в Україні, враховує період до 1991 року	https://tinyurl.com/y65cdyxс

Аналогічні дослідження проводилися в 2012 і 2008 році, за ними можна відстежувати динаміку трудової міграції з України. Наприклад, порівняно з 2008 роком, кількість трудових мігрантів зменшилась. Оцінка в 5-8% від обсягу робочої сили від Національного банку є дуже приблизною. Грунтуючись на даних Держстату про кількість працездатного населення (17,296 млн), можна поррахувати, що йдеться про 865 тис – 1,384 млн осіб [15].

Цифра в 4 мільйони трудових мігрантів стала висновком дослідження Центру економічної стратегії (ЦЕС) 2018 року. В її основі дані Держстату, дані про прикордонний рух і експертні оцінки. Використовуючи ці дані, важливо пам'ятати, що з 4-х мільйонів тільки 2,6-2,7 одночасно перебувають за кордоном (за оцінкою ЦЕС) [51].

Міжнародний валютний фонд у звіті щодо України в січні 2019 року оцінив кількість українських трудових мігрантів у 2-3 мільйони. Хоча жодних методологічних підстав цієї оцінки опубліковано не було, нею можна користуватися з огляду на авторитет інституції [51].

За даними Державної прикордонної служби, з 2002 по 2018 рік з України виїхали і не повернулися 6,5 мільйона громадян України. Цей показник враховує не тільки трудову міграцію, а й постійну еміграцію, зумовлену не економічними факторами. У ньому можливі похибки в підрахунку за 2014-2015 роки, коли Україна не контролювала значну ділянку кордону з Росією через війну [20].

Також, користуючись цими даними, важливо враховувати, що «чистий виїзд» громадян України не дорівнює зменшенню населення, адже за цей період в Україну в'їжджали і залишалися іноземці. При цьому дані «чистого виїзду» за останні два роки свідчать, що безвізовий режим і посилення трудової міграції не призвели до суттєвого збільшення постійної еміграції.

У 2017 році Україну залишили й не повернулися назад 150 тисяч осіб, у 2018 – 200 тисяч. Для порівняння, у 2009-2014 рр. в середньому щороку не поверталися близько півмільйона осіб [20].

ООН оцінює кількість емігрантів українського походження у світі у майже 5 мільйонів станом на 2017 рік. Це сума даних офіційних статистик країн-членів ООН про кількість серед їх мешканців громадян України або громадян інших країн, які народилися в Україні. Ці дані включають не тільки трудових мігрантів, а також громадян, які виїхали з України до 1991 року [27].

Також для уявлення про кількість трудових мігрантів з України в окремих країнах можна звертатися до статистики Євростату про кількість виданих українцям дозволів на проживання з метою працевлаштування або статистики країн Вишеградської четвірки. Водночас варто враховувати, що ці дані теж є неповними – наприклад, у Польщі чи Угорщині можлива тимчасова праця без дозволу на працю. Також ці дані не враховують нелегальних працівників [28, с.145].

Дослідження Держстату показало, що основною країною призначення для українських трудових мігрантів стала Польща (38,9%), тоді як до Росії у 2015-2017 роках виїжджали лише 26,3% трудових мігрантів (раніше – 43,2%). Проте варто враховувати, що дослідження 2017 року не проводилося в Криму і на окупованих територіях Донбасу, що теж могло вплинути на зменшення частки міграції до Росії [32, с.98].

Також високою є частка мігрантів, що виїжджали до Італії, Чехії, Угорщини, Португалії. За даними Євростату, найбільше перших дозволів на проживання (це сума дозволів з метою працевлаштування+освіти+сімейних причин) в 2017 році українці отримали в Польщі (585,4 тис), Чехії (18,9 тис), Угорщині (7,8 тис), а також в Італії, Німеччині, Словаччині, Іспанії і Британії [70].

Серед опитаних українців, які тільки планують виїхати, лідерами міграційного спрямування є Польща, Чехія і Німеччина, також до першої десятки потрапила Угорщина [70].

З яких регіонів і населених пунктів виїжджають найбільше – традиційно з трудовою міграцією асоціюють західну частину України. За дослідженням Держстату, у 2018 році 69% трудових мігрантів були з Заходу, однак доволі помітно, порівняно з попереднім опитуванням 2012 року, зросла частка мігрантів із Центру та Півдня (по 9%). Майже порівну було мігрантів із міських поселень і сільської місцевості [2].

Незважаючи на значну кількість угод про соціальне забезпечення, укладених між Україною та європейськими країнами, рівень охоплення

українських мігрантів соціальними гарантіями залишається низьким. Це можна пояснити такими обставинами:

- переважна більшість трудових мігрантів та сезонних працівників-мігрантів не укладають належних трудових договорів;
- існує брак ефективно впроваджених угод про соціальне забезпечення;
- чинні угоди про соціальне забезпечення та гарантування мігрантам безпечних умов праці є часто неефективними через їх внутрішні недоліки та вади державних важелів для реалізації.

Згідно з опитуванням щодо трудової міграції, проведеним Державною службою статистики України, лише 35,1% працівників за кордоном мали як дозволи на проживання, так і роботу. Хоча 83,6% мігрантів отримали роботу, лише 34,5% із них підписали трудові контракти, а решта мали лише неформальні домовленості. За професійною ознакою частка працівників-мігрантів із трудовими договорами становила 16,1% працівників у домогосподарствах, 31,5% – серед торгових працівників та 32,7% – серед будівельних робітників [7, с.61].

Відносно висока частка трудящих-мігрантів мала соціальне забезпечення в Іспанії, Угорщині та Чеській Республіці через більшу частку офіційно працюючих українських робітників у цих країнах [7, 61].

У деяких випадках національне законодавство про соціальне забезпечення країн призначення не повністю задовольняє потреби трудящих-мігрантів. Окрім того, оскільки Україна не запровадила національну систему медичного страхування, координація медичних виплат виходить за межі двосторонніх угод про соціальне забезпечення.

В останні роки Україна активно уклала двосторонні угоди про соціальне забезпечення з основними країнами призначення трудових мігрантів. У рамках Угоди про асоціацію Україна та ЄС погодилися зберегти наявні можливості доступу до зайнятості для українських працівників, надані державами - членами ЄС та закріплені у двосторонніх договорах.

Нині Україна є стороною дев'яти договорів у сфері соціального забезпечення з державами-членами ЄС: Республікою Болгарія, Естонською Республікою, Королівством Іспанія, Латвійською Республікою, Литовською Республікою, Португальською Республікою, Республікою Польща, Словацькою Республікою, Чеською Республікою. Проте не було укладено жодних угод із деякими країнами, у які спрямовуються численні потоки українських трудових мігрантів, таких як Італія та Греція [17].

Україна також стикається з основними проблемами в реалізації угод про соціальне забезпечення. Деякі угоди не супроводжуються адміністративними процедурами, необхідними для їх реалізації. Хоча угоди вказують, які установи мають компетенцію для їх виконання, у таких установах часто немає необхідної організаційної структури та людських ресурсів для цього.

2.3. Причини та фактори трудової міграції

Міграційна політика в загальному розумінні є системою спеціальних національних законів, а також міграційних угод з регулювання міграційних потоків, обмеження припливу або відтоку біженців і нелегалів і стимулювання припливу економічно ефективного людського капіталу, у першу чергу, наукових кадрів і висококваліфікованих фахівців різних галузей. Науковці визначають, що стратегічний курс міграційної політики будь-якої держави формується під впливом чотирьох основних груп факторів: перша група являє собою внутрішні потреби держави, що охоплюють демографічну, соціально-економічну, національну сфери, які прямо пов'язані з питаннями територіальної цілісності й політичної безпеки держави. Друга група пов'язана з конкретними установками правлячої еліти на подальший розвиток країни, які одержують своє практичне втілення у формуванні політико-правового режиму відносно міграції населення. Третя група факторів відображає міжнародну обстановку в цілому й політичну,

соціально-економічну та військову ситуацію в прикордонних регіонах суміжних держав зокрема. До четвертої групи факторів відносяться катаклізми природного й техногенного характеру, що викликають потоки змушених мігрантів, але ця група зазвичай слабо впливає на стратегію міжнародного курсу країни через тимчасовість цих явищ [8, с. 88].

Серед причин, що стимулюють працевлаштування українців за кордоном, необхідно відзначити такі [14, с.38]:

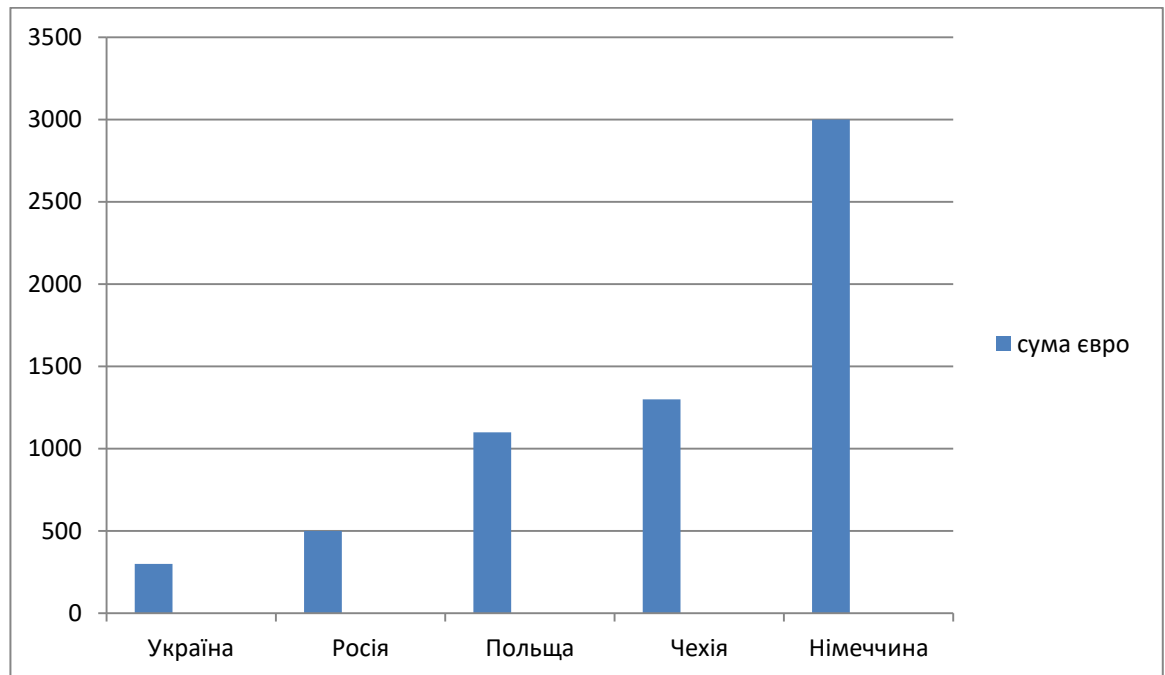
- низький рівень заробітної плати;
- відсутність роботи, що відповідає здобутій кваліфікації;
- несприятливі умови праці;
- бажання підвищити рівень кваліфікації за кордоном;
- сімейні обставини (возз'єднання із сім'єю, виїзд із чоловіком/дружиною, одруження тощо) та бажання жити за кордоном.

Починаючи з 2014 року до основних чинників потрібно додати військовий конфлікт на сході України, макроекономічну кризу та загальне погіршення добробуту домогосподарств.

Головна причина трудової міграції українців за кордон – низька середньомісячна заробітна плата, яка становить близько 320 доларів на місяць. Для порівняння, у Польщі цей показник майже у 4 рази вищий [18].

Проте зарплати – не єдиний чинник, через який їдуть українці. Загалом низькі зарплати – це ставлення до праці людини в українській економіці. У нашій країні звикли до достатньої кількості трудових ресурсів, яким можна платити небагато. Проте із відкриттям для українців глобальних трудових ринків, вітчизняна економіка просто не може витримувати конкуренцію із іншими державами.

Низький рівень зарплат є загалом головною причиною трудової міграції. У 2018 році профспілки наполягали на встановленні мінімальної зарплати на рівні 7700 грн.

Діаграма 2.1. Середня зарплата станом на 2019 рік (без урахування податків)

У НБУ налаштовані оптимістично та вважають, що через декілька років доходи українців почнуть зростати, а темпи міграції, відповідно, знизяться. Однак умови для інвестицій наразі цьому не сприяють. Хоча зарплата на українських підприємствах на рівні 70% від тієї, що українець може отримати, наприклад, у Польщі, справді спонукала б більшість залишатися вдома.

Зарплатою, що покриває базові потреби сім'ї для України фахівці визначають суму у 16 тисяч гривень і пропонують досягти її, спираючись на досвід міжнародного руху Clean Clothes Campaign, коли у швейній галузі підвищення виплат від транснаціональних корпорацій вимагають синхронно у всіх країнах регіону, аби виробництво не перенесли в інше місце [33].

Підвищення зарплати в галузях, де представлені міжнародні компанії, є цілком можливим. Адже її розмір продиктовано не економічними умовами, а

загальним рівнем зарплат в Україні, який дозволяє платити менше. Інакше може виявитися, що платити її буде просто нікому.

Зокрема, Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина і навіть Німеччина конкурують за українських трудових мігрантів. Адже самі відчують гостру нестачу як кваліфікованої, так і некваліфікованої робочої сили [33].

Ще двома важливими причинами трудової міграції є «дорогі» кредитні кошти для відкриття бізнесу та й загалом – для влаштування або покращення свого побутового стану [44]. В Україні вкрай несприятливий інвестиційний клімат, що суттєво позначається на розвитку економіки.

Громадяни України, які їздять на заробітки за кордон і планують й надалі пов'язати свою долю з іншими країнами, визнають ще одну суттєву обставину, яка їх приваблює більше, ніж Україна. Це загальний рівень зручності та комфортності, які спільно створені державою та громадянами. Тож, усі ці фактори – медичне забезпечення на гідному рівні, розвиток інфраструктури, гідне соціальне забезпечення, ефективний перерозподіл наявних ресурсів є визначальними в міграційних процесах. Усі ці сфери розвинені країни розбудовували протягом десятиліть, але ключові перетворення здійснювалися протягом 3-5 років [44].

Опитування українських мігрантів, проведені останніми роками в Польщі та Чехії, дають підстави твердити, що збільшення частки чоловіків пов'язане не лише із потребами ринку праці країн призначення (будівництво, транспорт), а й виїздом за кордон внаслідок воєнних дій на Сході України.

За віковими групами мігранти-чоловіки розподілені в цілому рівномірно з деяким переважанням осіб 40-49 років (24%). Разом з тим жінки починають виїжджати на роботу за кордон пізніше за чоловіків, проте продовжують працювати за межами Батьківщини навіть досягнувши передпенсійного чи й пенсійного віку. Більшість жінок-мігранток старші 40 років, а третина з них – старші 50 років [46].

Трудова міграція нерівномірно охопила територію країни. За даними 2017 року 69,4% тих, хто виїжджав на роботу за кордон, рекрутувалися з

числа мешканців західних областей. Це дещо менше, ніж в 2012 році, коли вони становили 72,4%. Частка вихідців із Заходу скоротилася за рахунок жителів Центру країни, які становили 9,2% мігрантів, тоді як в 2012 році лише 3%. Вихідців з Півдня в 2017 році було 8,6%, Сходу – 6,8%, Півночі – 6% [46].

Так, згідно з даними дослідження, проведеного Національним банком Польщі у 2016 році, серед українських мігрантів, які вперше прибули до Польщі у 2014 та 2015 роках, 28,4% були із східної частини країни. Натомість до 2014 року частка вихідців з цього регіону становила лише 6,3% [69].

Проте основною причиною зростання молодіжної міграції є стрімке збільшення чисельності громадян, які виїжджають за кордон з метою навчання. Якщо десять років тому в ЄС навчалися трохи більше 10 тис. учнів та студентів-українців, то в 2015 році їхня чисельність сягнула майже 43 тис.

Лише протягом 2016 р. громадянам України було вперше оформлено 25,3 тис. дозволів на перебування в ЄС з освітньою метою, з них 16,8 тис. – у Польщі [78].

Крім бажання отримати якісну освіту, наростання освітньої міграції пов'язане з тим, що вона може бути сходиною до подальшого працевлаштування та проживання за кордоном. Тим більше, що низка зарубіжних країн започаткували численні програми для українських студентів, створили умови для виходу іноземців, які успішно закінчили національні навчальні заклади, на ринок праці країни перебування.

Так, згадане вище дослідження Національного банку Польщі, що проводилося у столичному регіоні сусідньої країни, виявило лише 2,4 % українських студентів, які планують повернутися додому після завершення навчання [78]. Підвищення освітньо-кваліфікаційного рівня українських трудових мігрантів відбувається не лише внаслідок освітньої міграції, а й в результаті виїзду фахівців, які отримали освіту в Україні. Хоча за даними обстеження Держстату 2017 року рівень освіти трудових мігрантів в

основному середній (64%), однак частка осіб з повною, а також базовою та неповною вищою освітою становить 33,5% проти 30,5% в 2012 році. Частина фахівців виконує за кордоном роботу, яка не відповідає рівню їхньої підготовки [64].

Однак, майже третина мігрантів працює за професією. За даними Євростат в 2016 році понад півтори тисячі громадян України (більшість в Німеччині) мали так звані «голубі карти», тобто дозволи на проживання в ЄС, які видаються висококваліфікованим особам, що запрошуються на роботу із значно вищою за середню для країни перебування заробітною платнею. Хоча їхня чисельність загалом невелика, проте динаміка її збільшення вказує на наростання еміграції фахівців [73].

Серйозний виклик для України обумовлений тим, що в останні роки зросла чисельність громадян, які працюють за кордоном без належних дозволів. За даними обстеження Держстату 2008 року в нерегульованому правовому становищі перебували 23,2% мігрантів, за даними 2012 року їхня чисельність зменшилася – 16,7%. Проте обстеження 2017 року показало, що вона знову зросла: 17,9% виявлених мігрантів не мали жодного правового статусу за кордоном, 5,5% працювали маючи лише туристичну візу, для 4,8% правовий статус лишився нез'ясованим, що у більшості випадків, вірогідно, означає його відсутність [73].

Крім загроз, на які наражаються нелегальні мігранти, це становить ризик для іміджу України, безвізового режиму з ЄС. Адже існує процедура призупинення безвізу, яка запускається, крім іншого, у разі різкого зростання кількості порушників. Це цілком реальна загроза.

Враховуючи поширення серед мігрантів неформальної зайнятості не дивно, що, як показало обстеження Держстату 2017 року, 62% з них не мали трудового контракту і працювали за усною домовленістю (передусім в Білорусі, Росії, Угорщині). Треба зазначити, однак, що відсутність трудового контракту доволі типова і для мігрантів, які перебувають і працюють за кордоном цілком легально. Так, 32% українських працівників-мігрантів,

працевлаштованих в Польщі, укладають не трудові, а за цивільно-правові угоди. Вони не сплачують внесків до соціальних фондів і, відповідно, не мають прав на виплати з них, хоча між Україною та Польщею існує угода про соціальне забезпечення [64].

Основною моделлю міграційної поведінки українців наразі залишається тимчасова, циркулярна, тобто періодично повторювана трудова міграція. Обстеження і 2012, і 2017 років показали, що майже половина мігрантів (48,5%) становили короткотермінові (до року) трудові мігранти [93].

У більшості мігрантів (57%) виїзди за кордон не перевищували трьох місяців. В 2012 році поїздки до трьох місяців становили 43%. Довготривалими мігрантами (понад 12 місяців) були лише 8,3% усіх виявлених при обстеженні 2017 року працівників-мігрантів (в 2012 році 17,3%) [93].

Варто також підкреслити, що 46,1% мігрантів здійснювали по кілька поїздок на рік, 5,9% виїжджали декілька разів на місяць, а 4,4% – щотижнево. Однак, переважання короткотермінових поїздок за кордон, яке засвідчує, що центр життєвих інтересів мігрантів залишається в Україні, частково може пояснюватися тим, що особи, які виїхали за кордон всією сім'єю і є по суті переселенцями, не потрапили до вибірки обстеження. Дані країн призначення свідчать, що чисельність українців, які проживають там на постійній основі, стабільно зростає. Так, за даними Євростат, чисельність громадян України, які отримали на території ЄС статус довготривалого мігранта, що забезпечує всю повноту прав постійного мешканця і надається після п'яти років легального проживання, стабільно зростає. Протягом останніх 10 років вона збільшилася майже вдсятеро, без урахування мігрантів, які вже встигли набути громадянство країн перебування. Лише протягом 2016 року громадянство держав ЄС набули 24,1 тис. українців [93].

Висновки до розділу 2

В умовах глобалізації суспільства заходи з боку ЄС не можуть припинити масштабний рух мігрантів, оскільки вільне пересування робочої сили та капіталу потребують інвестицій та глобальних переміщень ринків праці. Єдиний інформаційний простір у межах глобального світу позбавляє можливості розвиватись в однодержавному напрямку. Проте єдиної політики і єдиного напрямку у сфері міграції поки що немає.

Також останніми роками чисельність українців-порушників міграційного законодавства ЄС значно збільшилася. Така негативна динаміка має враховуватися, незважаючи, що на разі абсолютна і відносна кількість порушників у порівнянні з кількістю законослухняних громадян, які відвідують ЄС, цілком незначна.

Мігранти із Східної та Південної частини України за демографічними характеристиками дещо відрізняються від мігрантів із західних регіонів, населення яких традиційно залучається до трудової міграції. Тут основні характеристики наступні: переважання чоловіків, молодший вік, мігранти мають набагато менше міграційного досвіду. Одна з сучасних тенденцій – помолодшання кількості мігрантів. Таке явище пов'язано з процесом об'єднання сімей, коли діти, що завершили навчання в Україні, приєднувалися до своїх батьків, які вже тривалий час перебували за кордоном.

РОЗДІЛ 3

ТЕНДЕНЦІЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ ТА НАСЛІДКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

3.1. Основні негативні та позитивні сторони трудової міграції для України

Україна протягом своєї історії була як країною походження, так і транзиту чи призначення для мігрантів. Про масштабну еміграцію українців протягом останніх 150 років свідчать численні розвинені діаспори в Канаді, США, Аргентині і сусідніх з Україною країнах. Водночас за часів СРСР, хоча зовнішні кордони були закриті для вільного руху, на територію України активно в'їжджали мешканці інших радянських республік.

У підсумку, за даними ООН, кількість іммігрантів (людей, які народилися за межами країни) в Україні складала від 6,8 млн у 1990 році до 4,8 млн у 2017, тобто фактично мігрантом був кожен 9-й [87]. Попри це, оскільки більшість таких іммігрантів добре інтегровані й отримали громадянство, тема імміграції в Україні не є популярною, часто залишаючись у рамках праворадикального дискурсу.

Натомість питанням, про яке значно більше пишуть медіа і говорять політики, є зовнішня трудова міграція українців, яка має великий масштаб і серйозно впливає на економічний розвиток усієї країни. В одному з опитувань кінця 2014 року «масовий виїзд громадян України за кордон» назвали однією з основних загроз для країни 59% респондентів [65]. Зараз в Україні говорять про «п'яту хвилю» еміграції, що продовжує масштабні міграційні процеси початку 21 сторіччя [50]. До трудової міграції залучені мільйони осіб. У 2018 році, за оцінкою Національного банку України, обсяг приватних переказів з-за кордону зріс до 11,6 млрд доларів, що суттєво перевищує обсяги прямих іноземних інвестицій, а до кінця 2019 року його

прогнозують на рівні 12,2 млрд. [50]. Міжнародний валютний фонд в останньому звіті щодо України назвав трудову міграцію однією з причин зростання рівня заробітних плат (через конкуренцію із закордонними роботодавцями українські змушені піднімати зарплатню). Природно, таке помітне явище стає об'єктом популістичної риторики, маніпуляцій і хибних інтерпретацій. Ситуацію ускладнює відсутність систем збору статистичних даних і чітко артикульованої державної політики щодо трудової міграції.

За статистикою Інституту демографії соціальних досліджень Національної академії наук України, чисельність працездатного населення України у віці від 20 до 64 років до 2030 року зменшиться на три мільйони людей. Ще є смертність і негативне сальдо народжуваності [48].

Таким чином, дехто з науковців та дослідників пропонують звертати увагу на іноземців [43, с.11]. В українському суспільстві не дуже популярна тема говорити, щоб до країни мігрували з третіх країн, є також певні суспільні настрої (ксенофобські). Але водночас така ситуація свідчить про необхідність залучення іноземців у перспективі у вітчизняну промисловість, аграрний сектор, які не зможуть реалізувати весь потенціал, проте економіка має розвиватись.

Тому вже сьогодні наголошують на необхідності спростити процедури міграції в Україну. У першу чергу, мова про тих людей, які мають стосунок до України, наприклад української діаспори. Зараз нічого не робиться для того, щоб залучити мігрантів.

Серед негативного впливу виїзду населення, окрім очевидної деградації інфраструктури, експерти також називають зниження споживчого попиту, дефіцит соціальних фондів через брак податків, знецінення вкладених державою коштів в освіту людей, які з університетським дипломом виконують некваліфіковану працю. І головне – брак кваліфікованої робочої сили для розвитку власної економіки країни.

Інші економісти наголошують на позитивних перспективах: зниження безробіття, ріст зарплат через необхідність утримати працівників, зміцнення вітчизняної валюти.

Заробітки мігрантів відіграють важливу роль в підвищенні добробуту їхніх домогосподарств, запобіганні бідності. Вони мають також суттєве економічне значення забезпечуючи приплив валюти, підвищуючи споживчий попит, використовуючись як інвестиції.

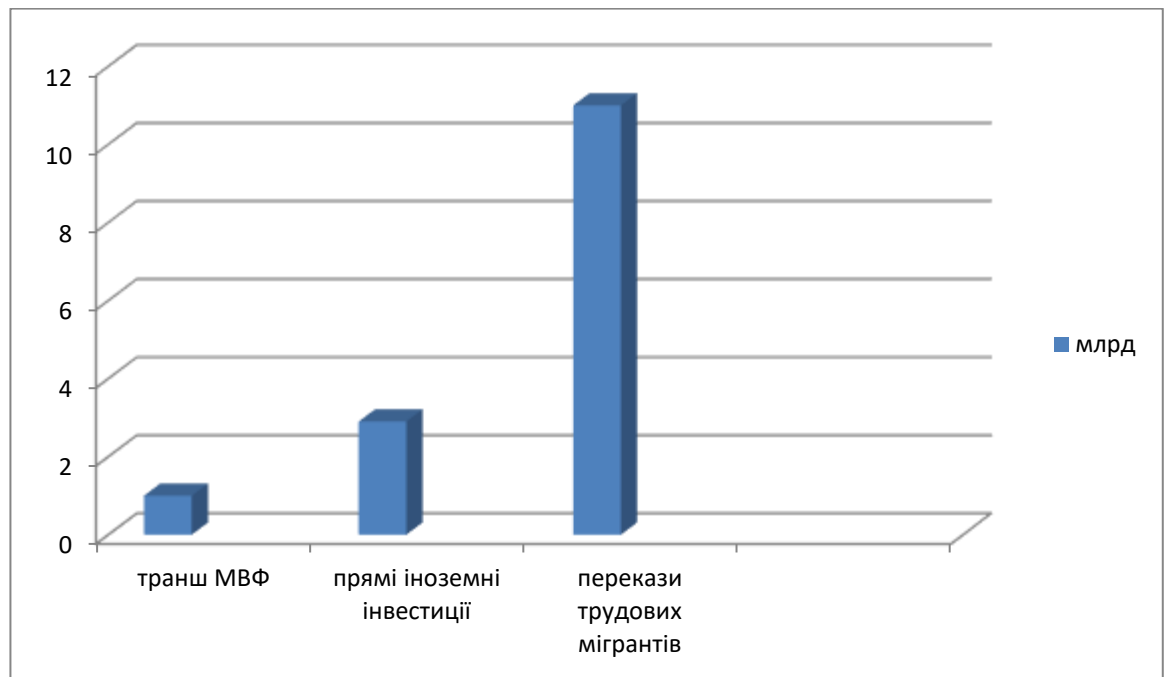
Таким чином, серйозними викликами, обумовленими міграційними процесами, є для України [24]:

- наростання масштабів міграції за кордон, передусім трудової;
- активізація участі молоді, фахівців у трудовій міграції;
- збільшення частки мігрантів, які працюють за кордоном без належних дозволів, перебувають у нерегульованому правовому становищі;
- трансформація частини тимчасової трудової міграції на постійну.

Така ситуація загрожує негативними як демографічними, так і економічними наслідками. Збільшення масштабів та тривалості перебування мігрантів за кордоном невідворотно призведе до слабшання їхніх зв'язків з Батьківщиною, остаточної втрати країною частини її трудового та інтелектуального потенціалу. Евентуальний дефіцит працівників може стати гальмом розвитку економіки, а відтік найбільш активних, молодих та освічених осіб – демократичних перетворень в Україні.

Перше, про що говорять, аби продемонструвати вигоди України від масової трудової міграції – це значні валютні надходження до країни. Всесвітній банк оцінює обсяги грошових переказів українських трудових мігрантів додому на рівні 14 млрд дол. [104]. У Нацбанку називають цифри в 10,88 млрд дол. за 2018 рік і прогнозують збільшення надходжень у 2019 році до 12,6 млрд дол. [20]. Тож заробітчани стають майже головними інвестором України. При цьому йдеться лише про офіційні надходження. За даними НБУ, багато працівників виїжджають до Польщі на короткий термін і

повертаються додому з готівкою. Тож ці гроші просто не потрапляють до офіційної статистики [20].

Діаграма 2.2. Валютні надходження до України у 2019 році

Ще однією перевагою масового виїзду на заробітки для країни називають зниження безробіття. За даними Держстату, в 2014 році безробітними були 1,85 млн осіб. В останні роки показник знизився на 250 тисяч – до 1,6 млн осіб [69]. Втім, частіше залишають країну люди, які мають професію та лише змінюють місце роботи.

Є точка зору, що високі темпи трудової міграції змушують українських роботодавців піднімати зарплати. Так, у травні 2019 року середня зарплата зросла на 7% у порівнянні з тим самим періодом минулого року, а у червні вперше з 2013 року досягла у доларовому еквіваленті 400 доларів (10 783 грн) [38]. Щоправда, слід зважати на зниження за останні місяці курсу долара. У разі девальвації гривні ці показники зміняться.

Інші фахівці вказують, що якщо перевести поняття людського капіталу у гроші, то від виїзду одного українця держава втрачає 6 тис. доларів.

Про негативний вплив міграції на потенційний ВВП також зазначають у дослідженнях: 35% мігрантів тепер становлять люди до 30 років, які є найбільш продуктивними працівниками. До того ж, виїжджати почали мешканці всіх регіонів країни і навіть столиці. Серед них висока кількість кваліфікованих робітників реального сектору економіки – машиністів, шахтарів, металургів, – які раніше отримували високу за українськими мірками платню, але в нових умовах вона стала недостатньою [9].

Таким чином, вже на сучасному етапі відчувається брак працівників робітничих професій: зварювальників, електриків, будівельників. Дається взнаки політика дешевої робочої сили, яку приватний бізнес впроваджував десятиріччями, і при відкритті кордонів український працівник знайшов альтернативу.

Окремим напрямом міграційних потоків є явище «відтоку мізків». Якщо для секторів будівництва чи сільського господарства притаманна сезонність, то висококваліфіковані мігранти повертаються на батьківщину значно рідше [9].

Однак, висококваліфіковані трудові мігранти становлять меншість.

Абсолютна більшість українців за кордоном працює на некваліфікованій роботі, тому що не знає чи погано знає іноземні мови й не може підтвердити свою професійну кваліфікацію та освіту.

Втім, серед мігрантів постійно зростає кількість українських студентів – тих самих майбутніх висококваліфікованих працівників. Лише у польських ВНЗ за останні роки їх кількість потроїлася і зараз сягає близько 35 тисяч [41]. А вітчизняні університети починають відчувати брак студентів і закриваються. Особливо це відчутно для приватних закладів.

І якщо виїзд молоді впливає на систему освіти, то брак кадрів – на надання деяких соціальних послуг у регіонах. Зокрема це стосується медобслуговування, вакантними залишаються посади у містах обласного значення для близько сотні медпрацівників.

Експерти констатують, що треба щонайменше боротися з нелегальною зайнятістю українців та працювати над вигідними для громадян та держави умовами [53, с.142]. Україна входить до переліку країн, громадяни яких найчастіше працюють у ЄС нелегально. Також подібна ситуація з мігрантами з таких країн, як Албанія, Сербія, В'єтнам, Боснія і Герцеговина, Македонія, Туреччина, Косово, Молдова та Гана [80].

Дуже часто міграційна діяльність пов'язана з шахрайством, що також дуже складно сьогодні врегулювати на державному рівні. Працівник насправді отримує жахливі нелюдські умови праці та проживання в країні призначення, і ризикує стати жертвою торгівлі людьми.

Так, наприклад, в дослідженні Профспілки будівельників вказується, що 6% опитаних заробітчани працювали у замкнених приміщеннях без змоги вільно залишити робоче місце, 3% – на нелегальному виробництві, 2% нелегально перетнули кордон і 1% віддавали роботодавцю свій паспорт на період працевлаштування. Нелегальна праця нерозривно пов'язана з ризиком травматизму, компенсації за який іноземні роботодавці намагаються не оплачувати [84].

Для боротьби з такими явищами наша країна підписала договори щодо поліпшення соціального захисту наших працівників із Польщею, Іспанією, Литвою, Латвією, Португалією, Чехією. Наскільки ефективно норми втілюються в життя – сьогодні це достатньо складне питання, оскільки немає інституцій, які регулювали б ці питання. При цьому відповідних угод узагалі немає з іншими популярними серед наших мігрантів країнами: Італією, Грецією, Фінляндією, Німеччиною [89].

Українці, що були працевлаштовані за кордоном легально, мають право на гідну за вітчизняними мірками пенсію. Наприклад, наші громадяни, які працювали в Італії більше 5 років і сплачували податки, після 65 років отримують від цієї країни пенсію від 100 до 400 євро. У Польщі для права на мінімальну пенсію у близько 200 євро слід мати сумарний стаж в обох країнах у 20 років для жінок і 25 для чоловіків. Для прикладу, в Україні після

пенсійної реформи він для всіх становить 26 років і до 2028 зросте до 35 років [89].

Як зазначають експерти, літні українці в Польщі намагаються працювати саме до пенсійного мінімуму, таким чином, політика соціальних урізань в Україні стає рушієм трудової міграції старшого покоління. І це при тому, що за прогнозами МВФ, до 2050 року Україна втратить третину робочої сили, і роботодавцям радять активніше брати на роботу співробітникам віком 55 років і вище [79]. Відповідно буде втрачено ще один пласт робітників, яких немає на разі ким замінити.

Проблему міграції та державного регулювання політики в цій сфері потрібно вирішувати якомога швидше, про це також свідчать прогнози економістів. Для 5-7% зростання ВВП, українській економіці потрібно залучати 5 мільйонів працівників та ще близько 2-3 мільйони малих підприємств. Підрахунки експертів свідчать, що з врахуванням нинішніх тенденцій відтоку українців за кордон зберегти позитивну динаміку зростання економіки не вдасться, а досягти показників у 7% ВВП щорічно – тим більше. До того ж, враховуючи інші демографічні чинники, вже у 2025 році можна очікувати повного краху функціонування системи соціального забезпечення, адже на одного працюючого українця буде троє пенсіонерів [78].

Влада отримувала користь від трудових мігрантів за рахунок постійного надходження коштів з-за кордону, які вони передавали родичам та близьким до України. Експерти Світового банку оцінили обсяги переказу українських трудових мігрантів до України на рівні 14 мільярдів доларів [86]. В Нацбанку підраховали, що загалом у 2018 році українці переказали майже 11 мільярдів доларів. У 2019 році ця сума оцінюється у понад 12,5 мільярдів доларів [51].

3.2. Політика ЄС в сфері регулювання міграційних потоків

Сучасні події у світі (військові заворушення в Лівії, Тунісі, Єгипті тощо) змушують уряди країн-членів ЄС посилити контроль над міграційними процесами. Оскільки загострюється потреба в загальній стратегії управління міграційними потоками, Європейська Комісія дедалі більше закликає країн-членів об'єднати свої зусилля для забезпечення подальшого розвитку та реалізації спільної міграційної політики, що базується на чітко визначених принципах і засадах. Кожна країна-член ЄС має право визначати власну політику з питань міграції. Тим не менше, існують законодавчі акти, які визначають основи міграційної політики країн та встановлюють певні зобов'язання перед співтовариством.

Спільна міграційна політика ЄС передбачає гнучку систему заходів, які повинні забезпечити соціально-економічний розвиток ринку ЄС, сприяти посиленню партнерства між країнами – учасниками міграційного процесу та реалізувати спільно поставлені цілі. На сьогодні ця політика повинна здійснюватися за такими основними напрямками [83]:

- 1) заохочення трудової міграції;
- 2) політика інтеграції мігрантів у країні призначення;
- 3) боротьба з нелегальною міграцією та торгівлею людьми;
- 4) спільні правові норми реалізації візової політики та політики надання притулку;
- 5) співпраця з третіми країнами у сфері контролю над обсягами міграції;
- 6) спільний контроль обсягів міграції усіма країнами-членами ЄС.

Міграційна політика країн повинна передбачати цілий спектр різноманітних заходів. Це демографічні обмеження, регулювання ринкових потреб, соціальних очікувань, охорона здоров'я, торгівельні зобов'язання, забезпечення безпеки, загальний розвиток країни, підвищення освітнього рівня тощо. Майбутній вибір механізмів активної міграційної політики має

бути приведено у відповідність до здібностей, освіти та кваліфікації потенційних мігрантів. Крім того, уряди країн повинні створити необхідні умови для самих мігрантів. Навіть якщо прогнози передбачають кількісний і якісний дефіцит робочої сили, урядам будуть потрібні набагато сильніші докази, щоб переконати суспільство в необхідності залучення іноземної робочої сили. Це означає, що в той час як прогнози можуть слугувати основою для політики планування в галузі освіти, ринку праці, соціального забезпечення та соціальних реформ, цілком імовірно, що міграційна політика буде залишатися лише на стадії короткострокових заходів. У цьому контексті розробка середньострокової та довгострокової політики в галузі трудової міграції створить можливості вирішення демографічних та економічних проблем Європи.

Перед ЄС та країнами-членами постає завдання вироблення надійного механізму заохочення робочої сили, що передбачає такі заходи [81]:

- 1) аналіз поточних, середньострокових та довгострокових потреб ринків праці країн-членів ЄС;
- 2) покращення міграційного клімату в країнах, що належать до менш привабливих для мігрантів кластерів, шляхом оцінки поточного та майбутнього потенціалу країн;
- 3) створення та розвиток загальноєвропейської системи національних «профілів» країн, що міститиме інформацію про особливості ринків праці, систем працевлаштування, характерні ознаки міграційних процесів та загальну інформацію про ринок праці;
- 4) удосконалення трудового права та покращення системи працевлаштування;
- 5) розвиток програм отримання нових знань і навичок, покращення кваліфікацій, програми підготовки мігрантів у країнах походження;
- 6) заохочення розвитку в країнах самостійного підприємництва серед мігрантів шляхом законодавчої підтримки, полегшення умов самозайнятості та надання пільг.

Розширення Шенгенської зони та введення віз для найближчих сусідів створює найбільшу останніми роками перешкоду для міжнародного обміну людським капіталом. Дуже часто впровадження візового режиму інтерпретується не лише як спосіб забезпечення безпеки зовнішніх кордонів ЄС, а й також як дискримінація громадян третіх країн. Для реалізації принципів рівноправства та партнерства необхідно пом'якшити болісні наслідки візового режиму з країнами Шенгенського договору, що передбачає забезпечення простішого доступу до віз для звичайних громадян, які дотримують усіх правових норм та виконують свої зобов'язання [100].

Міграційне законодавство країн-членів ЄС суттєво відрізняються, особливо якщо поглиблено аналізувати міграційну політику ЄС-15. Країни, що першими вступили до ЄС, зіткнулися з проблемами нерегульованих міграційних потоків, торгівлі людьми, нелегальної міграції, експлуатації робочої сили, дискримінації тощо [90]. Так, у рамках політики боротьби з нелегальною міграцією уряд Португалії проводить масову легалізацію мігрантів, щоб частково вирішити проблему з нелегальним працевлаштуванням. Однак наявність незалежного ринку робочої сили в рамках ЄС змушують країни, що потерпають від напливу, наприклад легалізованих в Італії чи Іспанії мігрантів, частково закривати свої ринки праці [90].

Міграційна політика в рамках ЄС-15 має такі особливості [88]:

1) Італія, Португалія, Франція, Німеччина, Іспанія, Нідерланди, Греція виступають країнами-донорами робочої сили. Відповідно, міграційне законодавство цих країн насамперед визначає засади захисту прав та інтересів мігрантів закордоном, заходи з регулювання від'їзду робочої сили, доступ до ринків праці тощо;

2) Люксембург, Ірландія, Бельгія, Німеччина, Австрія, Латвія, Данія, Швеція, Фінляндія – країни-реципієнти робочої сили. Міграційне законодавство цих країн містить положення щодо регулювання приїзду

мігрантів, їх перебування в країні, створення сприятливого адаптаційного клімату, розвиток інтеграційної політики тощо.

Спільна міграційна політики ЄС більшою мірою визначає засади регулювання міграційних потоків саме з третіми країнами, тоді як право на вільне пересування громадян країн-членів ЄС залишається непорушним [88]. Через брак робочої сили у висококваліфікованих і малокваліфікованих секторах, які базуються в Європі, компанії дедалі частіше звертаються до ринків праці в країнах, що розвиваються, заохочуючи до роботи їх громадян. Якщо більш детально розглянути міграційну політику ЄС-15, то можна побачити доволі цікаві тенденції. Так, наприклад, країни, що є донорами робочої сили в рамках внутрішніх міграційних потоків у ЄС, застосовують заходи ліберального характеру щодо управління міграційними процесами у відповідній країні. З іншого боку, країни, що потерпають від потоку мігрантів, застосовують жорсткіші методи регулювання. Таким чином, структура міграційної політики ЄС-15 щодо мігрантів із третіх країн має такий вигляд [94]:

- 1) Країни з ліберальним типом міграційної політики (Італія, Іспанія, Португалія);
- 2) Країни з поміркованим типом міграційної політики (Ірландія, Швеція, Фінляндія, Австрія, Греція);
- 3) Країни з консервативним типом міграційної політики (Франція, Німеччина, Великобританія, Люксембург, Данія, Бельгія, Нідерланди).

У рамках цих типів політик для забезпечення справедливого ставлення до громадян третіх країн, що проживають на законних підставах, перед Європейським Союзом постає питання реалізації таких пріоритетних заходів [96]:

- 1) удосконалення законодавчої бази щодо надання притулку громадянам третіх країн;
- 2) забезпечення мобільності людського капіталу та обмін робочою силою на основі принципів партнерства та рівноправства, що сприятиме

створенню ефективного потенціалу в країнах-учасниках міграційного процесу;

3) розширення програм співпраці з країнами, що активізували міграційні потоки в ЄС, а саме з африканськими країнами, країнами Латинської Америки та Карибського басейну, Азії та розробка спільного підходу з питань міграції;

4) створення всіх умов для кругової міграції, що сприятиме розвитку як країн призначення, оскільки зменшить навантаження на ринку праці, так і країн походження шляхом отримання мігрантами нового досвіду чи фінансового капіталу і його використання у відповідній країні;

5) укладення договорів про соціальний захист мігрантів із третіх країн;

6) співпраця з третіми країнами, щоб забезпечити управління кордонами у відповідних країнах походження та транзиту.

До недавнього часу мета багатьох країн полягала в тому, щоб залучити висококваліфікованих мігрантів, забезпечуючи їм такі стимули і пільги, як постійне місце проживання та возз'єднання родин. Низькокваліфіковані мігранти є тією категорією населення, що користується найменшими пільгами [84].

Під час економічної кризи багато країн призначення намагалися зменшити потік трудових мігрантів, часто в результаті громадського тиску або ж корегуючи кількісні межі міграції, обмежуючи можливості зміни статусу мігрантів чи поновлення дозволів, застосовуючи додаткові умови до неконтрольованих потоків трудових мігрантів, реалізуючи програми повернення мігрантів.

Чимало країн призначення, таких як Великобританія, Італія, Португалія, Іспанія, впроваджували більш низькі квоти, суворіші вимоги імміграції. Ці заходи стосуються і низько-, і висококваліфікованих мігрантів. Наприклад, у лютому 2009 року Німеччина скасувала тест ринку праці при працевлаштуванні висококваліфікованих мігрантів, якщо вони отримали освіту в країні або в німецьких навчальних закладах за кордоном, вимогу

щодо суми інвестицій для іммігрантів-інвесторів скорочено з 500 до 250 тис. євро [98].

Іспанія в грудні 2009 року прийняла новий закон про імміграцію, який містить суворіші положення про возз'єднання сімей. У рамках більш широкої реформи міграційного законодавства в липні 2009 року Італія представила суворіші вимоги щодо доходу (встановлений на рівні мінімального соціального доходу (5,3 тис. євро) плюс 50 % цієї суми на кожного члена сім'ї [98]) і медичного страхування для возз'єднання сімей. Дорослі діти та батьки старші від 65 років можуть бути допущені в країну, якщо вони перебувають на утриманні мігранта, і зобов'язані не працювати.

Розширення ЄС у 2004 та 2007 рр. також суттєво вплинуло на напрям міграційної політики. Після вступу нових країн загострилися питання обліку міграційних потоків, посилення навантаження ринків праці, загострення проблеми соціального забезпечення, зростання конкуренції за робочі місця тощо. Активізація міграційних потоків із країн, що нещодавно вступили, змусили багатьох країн переглянути свою національну міграційну політику. Так, після розширення ЄС у 2004 р. Великобританія, Ірландія та Швеція відкрили доступ до своїх ринків праці [101]. Залежно від терміну перебування у Великобританії чи Ірландії та виду зайнятості, мігранти отримали право на соціальні виплати та доступ до системи соціального забезпечення. Більшість країн-членів, хоч і підтримують обмеження, усе ж таки частково спростили чинні національні режими доступу, стали більш ліберальними. Швеція є єдиною країною, яка справді гарантує свободу вільного пересування працівників, оскільки не встановлює обмеження кількості виданих дозволів на перебування [101].

Деякі країни (Бельгія, Німеччина, Греція, Франція, Люксембург, Іспанія, Фінляндія) проводили доволі реструкційні заходи з питань міграції [101]. Так, мігрант із країн, що нещодавно приєдналися до ЄС, повинен подавати заяву на дозвіл працевлаштування, позитивне рішення якої залежить від того, чи не має бажаних серед місцевого населення або

громадян інших країн-членів ЄС, у той час як Австрія, Італія та Португалія впровадили систему квот для мігрантів із країн, що нещодавно приєдналися.

Що стосується розширення ЄС у 2007 р., то десять країн-членів (Чеська Республіка, Естонія, Кіпр, Латвія, Литва, Польща, Словенія, Словаччина, Фінляндія і Швеція) лібералізували доступ до своїх ринків праці на початкових етапах для громадян Болгарії та Румунії [102]. Враховуючи складність питань, пов'язаних із міграцією, часткові домовленості було визначено шляхом приєднання договорів розширення ЄС 2004 і 2007 роках. Вони функціонують за формулою 2-3-2, тобто для перших двох років після приєднання доступ для мігрантів до ринків праці країн-членів залежить від чинного законодавства та політики даних країн. Згодом національні заходи міграційної політики може бути продовжено ще на три роки. Якщо країна-член ЄС виявить порушення норм функціонування ринку праці, національні заходи регулювання міграційних процесів застосовують ще протягом двох років [103].

На сучасному етапі після розширення процес реалізації засад спільної міграційної політики ЄС значно динамізувався. Усі країни-члени ЄС працюють над своїми політиками в рамках реалізації принципів вільного пересування, оскільки це не просто концептуальна основа вільного ринку праці ЄС, а й ключова передумова успішного процвітання країн, що отримують вигоду від міграційних процесів, та сприяє посиленню світової конкурентоспроможності ринку ЄС [99].

З розширенням ЄС Європейська Комісія розпочала Політику сусідства та в 2004 р. опублікувала Стратегічний план з метою розширення співробітництва з новими сусідами ЄС. У рамках цього підходу нові країни-сусіди сформулювали Плани дій, які ґрунтувалися на вже чинних документах, таких як договори про партнерство та співпрацю. Ці Плани дій є основою для співробітництва з країнами-членами ЄС у сфері прикордонного контролю, управління процесами законної міграції, протидії торгівлі людьми та управління пересуванням працівників-мігрантів [6].

Європейський інструмент сусідства та партнерства (ЄІСП) сприятиме реалізації Політики сусідства в 2007-2013 рр., замінивши наявні тематичні та регіональні програми для третіх країн. Допомогу в рамках даної політики буде спрямовано на спільні програми для розбудови відносин між регіонами країн-членів ЄС і сусідніх країн. Модель допомоги в рамках ЄІСП ґрунтується на багаторічному виділенні коштів, партнерстві та спільному фінансуванні.

Очікується, що Європейський фонд регіонального розвитку братиме участь у співфінансуванні транскордонного співробітництва в рамках ЄІСП [97].

Законодавча база спільної міграційної політики ЄС потребує постійного доповнення відповідно до нових зобов'язань та сучасних умов. Політика повинна враховувати потреби національних ринків, тоді як національні міграційні політики повинні відповідати загальній структурі міграційної політики ЄС. Спільна міграційна політика повинна базуватись на таких принципах, як чіткість, прозорість та справедливість, і має бути спрямованою на заохочення до легальної міграції. Для реалізації цих принципів на практиці ЄС та країни-члени повинні [94]:

- визначити чіткі та прозорі правила в'їзду й перебування в ЄС;
- надати інформацію для потенційних мігрантів та шукачів притулку, зокрема про їх права та обов'язки як резидентів ЄС;
- надавати підтримку та допомогу в дотриманні умов в'їзду та перебування у країнах походження, а також призначення;
- забезпечити гнучку загальноєвропейську візову політику.

Таким чином, мета спільної політики з питань міграції складається з трьох частин: по-перше, поставити питання міграції в більш широкому контексті, з урахуванням рушійних сил міграційних потоків, наслідки міжнародної міграції для країн; по-друге, дати огляд міграційної політики співтовариства і того, як міграція впливає на вирішення питання інтеграції у співтовариство завдяки зовнішнім програмам співробітництва та політики,

по-третє, вказати можливі зміни в політиці, які могли б поліпшити внесок спільноти в більш ефективне управління міграційними потоками, у тому числі припинення нелегальної міграції та торгівлі людьми, подолання ксенофобських настроїв та дискримінації, заохочення легальної міграції.

Аналіз політичних дій, до яких вдаються країни, слід розглядати з точки зору короткострокових і довгострокових економічних і демографічних факторів. Негативний вплив світової економічної кризи на економіку країн змусив уряди як ужити невідкладних заходів у короткостроковій перспективі, так і внести зміни в політику країни з перспективою на майбутнє.

Жорсткість імміграційного контролю, яка відбувалася в кількох країнах призначення на території Європейського Союзу, може бути політично привабливим діянням лише в короткостроковій перспективі, але також важливо врахувати той факт, що, ймовірно, попит на трудових мігрантів у ЄС у довгостроковій перспективі не втратить своєї актуальності й ринок Європи продовжуватиме приваблювати мігрантів. Для підтримки конкурентоспроможності економіки, подолання демографічних проблем і подальшого розвитку кожної країни зокрема, країни-члени ЄС повинні зосередитись на перевагах від міграції. Помилковим є розгляд міграції у короткостроковій перспективі (проблеми зайнятості, рівень безробіття, напруженість на ринку між місцевими та іноземними працівниками). Світова економічна криза не лише внесла свої зміни в економіку країн з точки зору негативних наслідків, а і спричинила значні зрушення в політиці країн, вносячи свої корективи в міграційну політику країн.

Уряди країн повинні продумано будувати політику зайнятості, враховуючи галузеву та професійну потреби ринків у робочій силі, узяти до уваги не лише економічні чинники, а й зосередитися на людських і соціальних вимірах оцінки праці людей, активно боротися з нелегальною міграцією та сприяти інтеграції сімей мігрантів у суспільне життя. Мігранти мають бути захищені від дискримінації та ненависті до іноземного населення. Регулярні канали міграційних потоків повинні залишитися

відкритими, а інформація відносно можливостей і ризиків міграції має бути доступною для всіх, щоб запобігти нерегулярній міграції та торгівлі людьми.

Раптові і нечіткі обмеження міграційних потоків можуть спричинити серйозні розлади соціально-економічної стабільності в короткостроковому періоді та сповільнення показників економічного зростання в майбутньому, збільшуючи витрати на пошук нової робочої сили та витрати на навчання після виходу національної економіки із кризового становища. Це може бути особливо шкідливим у випадку скорочення кваліфікованих мігрантів. Одужання національних економік у більшості країн приведе до їх значної індустріальної реструктуризації, що передбачатиме поповнення трудових ресурсів новими професійними навичками і збільшення нововведень. Країни походження не обов'язково втрачають переваги від цього і, можливо, навіть отримують користь, якщо систематичні міжнаціональні зв'язки між діаспорами наукових спільнот і місцевими вченими, у тому числі й тимчасові обміни між країнами, може бути гарантовано.

3.3. Міграційні наміри трудових мігрантів з України як фактор ефективності державного регулювання в цій сфері

За прогнозами Інституту демографії та соціальних досліджень Національної академії наук України, до 2031 року населення України скоротиться до 39,5 мільйонів осіб. І справа не лише у високій смертності – українці продовжують залишати країну в пошуках кращого життя [41].

Проведене Київським міжнародним інститутом соціології у 2018 році опитування щодо міграційних настроїв показало, що 7% населення України збиралися виїхати за кордон протягом 6 місяців з метою тривалого перебування, але лише 62% з них робили конкретні кроки з цією метою [41]. Ця цифра може включати як тих, хто ще ніколи не виїжджав, так і тих, хто вже має досвід трудової міграції, і планує його повторити.

За інформацією Міністерства соціальної політики, у 2018 році ліцензовані компанії влаштували за кордоном 97 тисяч трудових мігрантів, водночас ще набагато більше людей, які працевлаштовуються самостійно. І ця цифра насправді доволі велика, але вона мала у порівнянні з тією кількістю людей, які самостійно виїжджають або за допомогою фірм-посередників. Інколи також набираються досвіду, щоб змінити країну. Це відбувається з Польщею, коли відносно вже стара хвиля трудових мігрантів із Західної України, які перебували у Польщі не один рік, вже хочуть змінити ці умови. Особливо в світлі інформації, що Німеччина відкриває свій ринок праці для іноземців. Тому багато українців, які працюють у Польщі, мають наміри поїхати до Німеччини.

Деякі країни, члени Євросоюзу, використовують безвізовий режим для того, щоб в рамках цих 90 днів, якими дозволено перебувати в країні, люди приїздили, дивилися на умови працевлаштування, ознайомилися з працедавцем і шукали роботу. А, можливо, й працювали, тому що є ще поняття сезонної роботи. Адже до 90 днів це дозволено (але в більшості випадків усе одно треба отримати дозвіл на таке працевлаштування).

В умовах ідеться про те, що це має бути дуже різке суттєве зростання на 50% у порівнянні з попереднім періодом [41].

Але водночас існує інша проблема з іншим індикатором – це кількість відмов під час перетину кордону. В цьому контексті Україна має зростання – понад 50% відмов відбувається на кордоні [20]. Це ті люди, які не змогли підтвердити мету свого візиту до країни Євросоюзу. Однак Євросоюз дає певний час на розв'язання проблеми, а не одразу позбавляє [4].

За статистикою Центру економічної статистики, зріст еміграції з України почав фіксуватися у 2009 році, потім була пауза до 2014 року, потім знову був міграційний вибух [20]. Російська агресія, яка спричинила економічну кризу в Україні, девальвацію гривні, зниження зарплат і так далі – все це значно вплинуло на українців у 2013-2014 роках. Але й у 2009 році

також українці потерпіли від кризи й шукали роботу за кордоном. Міграція – це нормальне явище для країни, яка розвивається.

У згаданому вище дослідженні ЦЕС ефекти трудової міграції поділено за якістю на позитивні і негативні. За сферою впливу – на економічні, соціальні, і пов’язані з людським капіталом (табл.31.) [51]

З 3 по 20 квітня 2018 року Київський міжнародний інститут соціології (КМІС) провів всеукраїнське опитування громадської думки. Методом особистого інтерв'ю опитано 4005 респондентів, що мешкають у 110 населених пунктах усіх регіонів України (крім АР Крим) за 4-х ступеневою стохастичною вибіркою, що репрезентативна для населення України віком від 18 років [41].

Таблиця 3.1.

Приклади ефектів трудової міграції [41]

Сфера впливу	Позитивні ефекти	Негативні
Економіка	Грошові перекази Інвестиції Зменшення безробіття	Навантаження на соціальну систему Дефіцит на ринку праці
Людський капітал	Набуття нових знань і навичок Мотивація для освіти тих, хто залишився	Втрата людського капіталу
Соціальна	Поліпшення добробуту	Зміни у родинях («євросироти» тощо) [63]

Згідно з опитуванням КМІС, 7% повнолітніх українців збираються в найближчі півроку виїхати за кордон з метою тривалого перебування, роботи, навчання чи еміграції, проте приблизно третина з них ще не робила для цього конкретних кроків. Країна, найбільш популярна серед охочих виїхати з України, – Польща [41].

Більшість опитаних (а саме, 86%) не збираються виїжджати за кордон в найближчі 6 місяців з метою тривалого перебування. Тільки 7% респондентів відповіли, що збираються виїхати, а 6% вагаються із відповіддю. Втім, тільки 62% респондентів, що планують виїзд за кордон, робили конкретні кроки для цього [41].

Ті опитані, які планують виїзд за кордон, могли назвати одну чи декілька країн, куди вони мають намір вирушити (рис.3.1.) Країна, до якої збирається найбільша частка серед охочих виїхати за кордон з метою тривалого перебування, – Польща (36%). Втричі менше респондентів обрали Чехію і Німеччину: 12% і 11% відповідно. Росію назвали лише 7% опитаних, а США – 6%. До Італії та Канади збираються виїхати з метою тривалого перебування 5% і 3% респондентів відповідно. Угорщину і Францію обрали по 2%. Останньою країною, яка закриває десятку найпопулярніших країн, є Ізраїль (1%). Інші країни вказували не більше 1% респондентів [41].

Не визначились із країною переїзду 16% опитаних, а інші 6% не змогли відповісти [41].

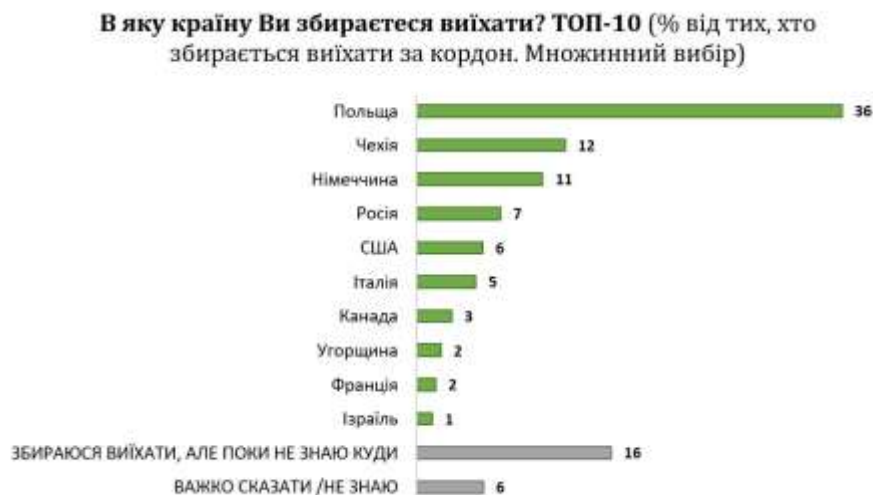

Рис.3.1. Рейтинг популярності країн для міграції [41]

Серед чоловіків майже втричі більше тих, хто збирається виїхати за кордон. Різниця між чоловіками (11%) та жінками (4%) становить 7 відсоткових пунктів [41].

Спостерігається деяка залежність між рівнем освіти і бажанням виїхати за кордон. Люди з вищою освітою більш охоче розглядають питання виїзду за кордон з метою тривалого перебування – серед них 10% замислюються

про це. Серед людей з повною середньою, середньою спеціальною освітою таких 7% і 6% відповідно. А серед людей з освітою не вище неповної середньої таких всього 2% [41].

Бажання виїхати за кордон безпосередньо залежить від віку респондента. Молоді люди частіше відповідають позитивно, аніж люди похилого віку. Так, серед опитаних у віці 18-29 років таких 15%, у віці 30-44 роки – 10%, у віці 45-59 років – 6% та 0% серед людей у віці 60 років і старше [41].

На заході країни більше людей збираються виїхати (11%) порівняно з іншими регіонами. В центральному, південному та східному регіонах цей показник становить 6%. Найменше тих, хто збирається виїхати, на Донбасі (2%) [41].

Найбільше охочих виїхати за кордон серед осіб, які шукають роботу (20%), студентів (15%) та самозайнятих (14%). Втім, і серед тих, хто перебуває на пенсії, 1% опитаних розглядають можливість переїзду в іншу країну [41].

У грудні 2017 на замовлення видання «Дзеркало тижня» експертами також було проведене дослідження щодо міграційних намірів громадян України [44]. Дане дослідження дещо пояснило загальний стан справ в сфері міграційних намірів. На запитання «Чи готові Ви виїхати з країни?» готовність виїхати висловило 17% (сума перших двох відповідей у таблиці 3.2.) [44].

Таблиця 3.2.

Чи готові Ви виїхати з країни? [44]

Так, готовий і роблю певні кроки для цього	6%
У принципі готовий, але поки нічого для від'їзду не робив	11%
Поки не готовий, але хотів би, якщо будуть сприятливі обставини	20%
Не готовий за жодних умов	57%
ВАЖКО СКАЗАТИ /НЕ ЗНАЮ	6%

Це люди, які взагалі готові виїхати коли-небудь тимчасово або постійно на недовгий період чи на довгий, тобто це максимально можливий потенціал еміграції. У квітні 2018 року було опитано тих, хто не тільки абстрактно готовий, а хто конкретно планує виїхати у найближчі 6 місяців. Ця категорія близька до тих 6%, хто готовий виїхати і роблять певні кроки до цього (перша відповідь у таблиці 3.1.), тих, хто планує виїхати 7%, різниця незначуща.

У грудні 2017 також задавали питання «Якби у Вас був вибір, куди їхати на заробітки за однакової зарплати, то куди б Ви поїхали в першу чергу?» (таблиця 3.3.)

Таблиця 3.3.

В яку країну Ви збираєтеся виїхати? [44]

США	1
Канада	2
Велика Британія	3
Франція	4
Німеччина	5
Італія	6
Іспанія	7
Португалія	8
Польща	9
Чехія	10
Росія	11
Інша	12
Угорщина	15
Швеція	16
Туреччина	17
Словаччина	18
Норвегія	19
Литва	20
Китай	21
Ізраїль	22
Болгарія	23
Бельгія	24
Білорусь	25
Збираюся виїхати, але поки точно не знаю куди	13
Важко відповісти	14

Відносна більшість серед цих потенційних емігрантів називали Німеччину (14% від тих, хто готовий виїхати) і Польщу (13%). Вже у квітні 2018 серед тих, хто реально планує виїхати, на першому місті Польща 36%, потім Чехія (13%) і Німеччина (11%). Це різниця між мріями, абстрактним бажанням («якби у Вас був вибір..») і реальністю, коли такий вибір обмежений [44]. Тому тут спостерігається така тенденція, що хотіли б до Німеччини, а більше їдуть до Польщі.

Серед країн, до яких збираються українці, як видно з таблиці 3.3. та опитування, лідируючі позиції посідають США, Канада та Велика Британія.

Безвізовий режим дійсно не впливає безпосереднім чином на трудову міграцію, це перевірено. Єдине, що українці не завжди коректно використовують безвізовий режим, тому що вони нерідко їдуть по «безвізу» й стають там нелегальними трудовими мігрантами. На 11% збільшилася кількість нелегальних мігрантів з України.

Безвізовий режим було дано Україні з умовою, що буде запроваджено механізм його припинення – інструмент, який має дуже чіткі технічні індикатори, зав'язані на міграційних ризиках. Європейська комісія відстежує ситуацію з тим, щоб країна не порушувала цих міграційних індикаторів. Кількість нелегальних мігрантів – один з цих критеріїв. Поки що наша країна не дійшла так званих червоних ліній, через що Україні можуть зробити зауваження.

Висновки до розділу 3

Вагоме місце посідає регулювання міграційних потоків між країнами-членами ЄС. Особливістю цих міграційних потоків є висока мотиваційна сторона, відсутність віз та, в більшості випадків, відсутність обмежень, можливість зміни місця перебування без додаткових перешкод. Крім того, характерною ознакою внутрішньої міграції в межах ЄС є те, що вона має більш тимчасовий характер, порівняно із зовнішньою. Міграційна політика

країн в умовах розширення ЄС суттєво відрізняється, оскільки країни або ведуть відкриту політику, яка, однак, передбачає квотування для працівників із країн, що пізніше приєдналися до ЄС, або політику рівності поряд із мігрантами з третіх країн. На сьогодні питання регулювання міграційних потоків із країн, що пізніше приєдналися до ЄС, є відкритим. Ситуація на ринку праці вимагає від країн системи контролю над міграційними потоками навіть у рамках країн-членів ЄС.

Підсумовуючи все вищесказане, можна з упевненістю сказати, що за останні роки ЄС та країни-члени поступово формують основи загальної правової бази з питань міграції, надання притулку та боротьби з нелегальною міграцією. На сьогодні основними цілями міграційної політики ЄС є розвиток партнерських відносин з країнами походження, транзиту та призначення; загальноєвропейська система надання притулку, що відповідає умовам Женевської конвенції та зобов'язанням країн-членів за міжнародними договорами; справедливе ставлення до громадян третіх країн (рівні права та свободи); комплексний підхід в управлінні міграційними процесами.

Міграція й мобільність українців – це не цілком сучасні інноваційні явища для країни. Ще до того, як Україна отримала безвізовий режим, міграційний тренд був достатньо високим, і трудова міграція існувала навіть без безвізового режиму. Скасування віз підштовхнуло українців, які стали більш активними. І тут дійсно має значення два чинники. З одного боку, не дуже хороша економічна ситуація, відсутність реформ у країні. З іншого боку, дуже серйозна боротьба за трудових мігрантів із України урядів країн-членів Європейського союзу. Ці чинники наклалися, тому сьогодні відзначають значне підвищення міграції.

ВИСНОВКИ

Магістерське дослідження дозволило досягти встановленої мети щодо визначення проблем державного регулювання трудової міграції в умовах євроінтеграції та обґрунтування рекомендацій щодо удосконалення державної політики в цій сфері. Мета магістерського дослідження обумовила низку завдань, виконання яких дозволило зробити наступні висновки.

1. Досліджено наукові засади та понятійно-категорійний апарат магістерської роботи, визначено сутність основних понять і термінів, їх особливості. Міграційна політика серед різних тлумачень має сьогодні визначатися як частина соціально-економічної політики, вона є складовим елементом державного управління та регулювання кількості та якості населення для країни. У випадку, коли міграційна політика виступає інструментом, вона відіграє кон'юнктурну роль. У другому випадку, коли вона пов'язана з плануванням (у кількісному та якісному аспектах) бажаного населення, вона відіграє структурну роль. Міграційна політика, з одного боку, вдосконалює та впорядковує планування руху населення, з іншого – виконує специфічні функції контролю та управління, діє як змінна величина, яку необхідно контролювати, коли відбуваються спонтанні, непередбачувані міграційні зрушення. На основі проведеного аналізу встановлено, що ефекти міжнародної трудової міграції є складними і багатоплановими, оскільки вона призводить до перерозподілу доходів, структурних змін на ринках праці як у країнах походження, так і в країнах призначення, помітно впливає на платіжний баланс, переважно країн-донорів, але водночас створює соціальні проблеми.

Для прогнозування майбутніх тенденцій трудової міграції потрібно враховувати довгострокові чинники, включаючи економічний розвиток, фінансові наслідки міграції, демографічну ситуацію, накопичення людського

капіталу та зміни навколишнього середовища. На сучасному етапі в Україні зовнішня трудова міграція набула значних масштабів

2. Визначено особливості державного регулювання трудової міграції в умовах євроінтеграції України. Необхідно привернути увагу української влади та громадськості до міграційних проблем, які у політичному дискурсі на разі відсутні. Вони закономірно виглядають менш значущими у порівнянні з питаннями війни і миру, падіння рівня життя населення, корупції тощо. Разом з тим, з позицій стратегічного управління, враховуючи несприятливу демографічну ситуацію, стрімке старіння населення і невідворотний в недалекому майбутньому дефіцит робочої сили, не можна залишати ці питання поза межами державного регулювання. Також доцільно звернути увагу, що рівень соціальної захищеності для українських мігрантів залишається низьким.

Також існують проблеми нелегальної трудової міграції. Низка трудящих-мігрантів не має трудових договорів або є сезонними працівниками-мігрантами (зокрема, українці, які тимчасово та нерегулярно працюють у Польщі). Чинним інструментам координації бракує важелів для практичної реалізації, тому доцільно звернутися до ЄК, оскільки ця інституція закликає держави-члени продовжувати розвивати координацію соціального забезпечення з країнами, що не є членами ЄС, могла б сприяти виправленню ситуації. На підставі зробленого аналізу доцільно запровадити такі заходи із соціального захисту українських мігрантів, що працюють у країнах ЄС (оцінити ефективність двосторонніх угод, укладених із країнами ЄС, щодо захисту українських трудових мігрантів, гарантування прав, безпечних умов праці та соціального забезпечення; обговорити подальші угоди про соціальне забезпечення з основними країнами, які приймають українських робітників-мігрантів, передусім з Італією та Грецією, з якими такі угоди поки ще не укладено; розробити можливі варіанти надання соціального захисту тимчасовим працівникам-мігрантам, зокрема українцям, які працюють у країнах ЄС протягом менше шести місяців; розглянути

питання про ратифікацію конвенцій МОП у сфері трудової міграції та соціального забезпечення мігрантів, зокрема «Міжнародної Конвенції про захист прав усіх трудящих-мігрантів та членів їх сімей»).

3. Досліджено основні засади політики ЄС щодо регулювання процесів зовнішньої міграції. Розробка концептуальних документів хоча і різною мірою у сфері міграції сприяла значному посиленню спроможності держав у сфері регулювання міграційних процесів

Для ринку ЄС пріоритетним є імпорт людського капіталу на тимчасовій основі, тобто необхідно створити всі сприятливі умови для законного тимчасового працевлаштування. Уряди країн запроваджують короткострокові поворотні програми, щоб обмежити вхід на територію країни і переконують або навіть змушують мігрантів повернутися до їх країни походження. Чимало країн вдаються до тимчасових програм міграції. Тимчасові програми міграції часто критикуються за просування до постійної міграції. Удосконалення тимчасових програм включає такі важливі елементи, як щільніша співпраця з країнами призначення і походження та сильніші стимули для повернення мігрантів, як, наприклад, мобільні пенсії. Світова економічна криза 2008-2009 рр. показала необхідність розвитку таких програм, оскільки в умовах економічного занепаду програми допомагають покращити ситуацію щодо зайнятості населення та зменшити навантаження на ринках праці.

Отже, питання спільного міграційного законодавства у рамках як ЄС-15, так і ЄС-27, уже давно є предметом постійних дискусій. З одного боку, ринок ЄС потребує напливу мігрантів через скорочення чисельності населення та зростання частки осіб непрацездатного віку в ЄС, що допоможе за рахунок напливу дешевої робочої сили підтримувати стабільний розвиток країн-членів. Однак, разом з тим, міграція призводить до постійних конфліктів між місцевим населенням та мігрантами, культурних та релігійних протистоянь, що вимагає від міграційного законодавства селекційного характеру політики країн. Крім того, вагомим фінансовим

навантаженням для економіки країн-членів є депортація нелегалів, кошти на яку країни могли б використовувати на інтеграцію мігрантів у країнах їх перебування (інтеграційні курси із знання мови, культури, звичаїв країни). Податкова система країн потребує легалізації мігрантів, хоча б з метою використання коштів на їх соціальне забезпечення.

4. Виявлено основні тенденції трудової міграції та встановити її наслідки для України. Зниження безробіття дійсно стимулює роботодавців до збільшення зарплат, а перекази грошей в Україну від трудових мігрантів дають змогу підтримувати макроекономічну стабільність нашої держави та стримують зростання курсу іноземної валюти. Але експерти вказують, що, якщо дивитися в перспективі 5-10 років, то стає очевидним, що така ситуація не буде тривати довго. Оскільки більшість трудових мігрантів зробить вибір на користь чи України, чи іноземної країни, де вони залишаться назавжди.

Загрозу від неконтрольованої трудової міграції для зростання української економіки у довгостроковій перспективі вбачають і в тому, що зараз такі перекази стимулюють економіку держави, натомість у найближчому майбутньому це може призвести до вкрай складної ситуації, оскільки вже зараз Польща декларує, що українські трудові мігранти створюють 5% ВВП. Водночас, слід зважати, що витрати на їхнє навчання та професійну підготовку здійснювалися за рахунок державного бюджету. При цьому, повертаючись в Україну, вони стають клієнтами Пенсійного фонду та Фонду соціального страхування, в які не надходили відрахування від їхніх зарплат за кордоном, адже саме соціальні фонди відповідають за виплати лікарняних, «декретних», компенсацій при травмуванні на виробництві, а також пенсій.

Особливо брак коштів відчувається через те, що більшість українців працюють нелегально і не сплачують податків. До того ж, часто немає механізму зарахування внесків навіть при легальному працевлаштуванні за кордоном. Окрім міграції, на наповнення фондів також впливають

демографічні показники та політика влади, націлена виключно на інтереси власників капіталу.

Окрім особливих домовленостей між Україною та державою, де працюють заробітчани, в разі легального працевлаштування трудові права мігрантів регламентовані Міжнародною конвенцією про захист прав усіх трудящих-мігрантів та членів їхніх сімей.

Грошові надходження мігрантів стимулюють внутрішній попит та дозволяють розвиватися торгівлі. Разом із іншими факторами надходження валюти стабілізує курс національної валюти. Однак саме міграція є причиною глибокої кризи на ринку праці, яка насамперед позначається на гострому дефіциті трудових ресурсів. Цю проблему слід вирішувати досить швидко, хоча б протягом одного року, інакше перезапустити економіку на нові механізми буде дуже складно.

5. Досліджено міграційні наміри трудових мігрантів як фактор та показник ефективності державної політики в цій сфері. Дослідження свідчать, що 63% мешканців України не планують виїжджати за кордон, і лише 13% мають такий намір (опитування, проведене Центром Разумкова, у 2018 році), лише 7% готові виїхати на постійне проживання, інші не визначилися з відповіддю. Згідно цього дослідження також звертається увага на той факт, що серед молоді віком до 29 років частка бажаючих виїхати становить 47% проти 38% тих, хто не має міграційних намірів.

За прогнозами Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України, якщо показники народжуваності, тривалості життя й міграції залишаться незмінними, то до 2050 року в Україні залишиться не більше ніж 32 млн. жителів, при цьому частка громадян старших за 60 років зросте в півтора разу. Такі прогнози зроблені на основі тільки демографічного чинника, без врахування показників міграційного убування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абелла М. І. Направлення працівників за кордон. Посібник для країн з низьким та середнім рівнем доходів / М. І. Абелла. – К.: Міленіум, 2014. – 134 с.
2. Аналітична записка Відділу економічної та соціальної стратегії Національного ін-ту стратегічних досліджень. Нелегальна міграція на півдні України: основні тенденції та їх вплив на економічну безпеку країни // [Електронний ресурс] Режим доступу : <http://www.old.niss.gov.ua/Monitor/December/14.htm>.
3. Ананьев С.А. Историография миграционных процессов России (конец XX - начало XXI века) / С.А. Ананьев // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. – Тамбов : Грамота, 2012. – № 1 (15): в 2-х ч. Ч. II. – С. 17-20 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.gramota.net/materials/3/2012/1-2/3.htm.
4. Безвізовий діалог між Україною та ЄС. План дій з лібералізації візового режиму [Електронний ресурс]. - http://www.kmu.gov.ua/document/244813925/План%20д_й%20щодо%20л_бера л_зац__%20_С%20в_зового%20режиму%20для%20Укра_ни.pdf
5. Берггрюен Н., Гарделс Н. Європа майбутнього / Н. Берггрюен, Н. Гарделс // Зовнішні справи. – 2013. – № 10. – С. 42-45.
6. Вербовий М.В. Доктринальні засади міжнародної трудової міграції / М.В. Вербовий // Демократичне врядування. – 2011. – Вип. 7. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2011_7_9.
7. Відякіна М.М. Трансформація імміграційної політики країн-членів ЄС: виклики для України / М.М. Відякіна // Актуальні проблеми міжнародних відносин : зб. наук. праць ; вип. 72 : у 2 ч. – Ч. I. – К. : Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка / Ін-т міжнар. відносин, 2017. – С. 56-62.

8. Гайдуцький А. Характерні риси української трудової міграції за кордон / А. П. Гайдуцький // Економіка та держава. – 2010. – № 9. – С. 88-92.
9. Гапонова А. Международная миграция высококвалифицированных специалистов: направления, масштабы, регулирование / А. Гапонова. Электронная версия бюллетеня Население и общество. Институт демографии Государственного университета – Высшей школы экономики // [Электронный ресурс] Режим доступа : <http://www.demoscope.ru/weekly/2010/0441/analit07.php>
10. Гнибіденко І. Проблеми трудової міграції в Україні та їх вирішення / І. Гнибіденко // Економіка України. – 2009. – № 4. – С. 19.
11. Глущенко Г. Транснаціоналізм мигрантів и перспективы глобального развития / Г. Глущенко // Мировая экономика и международные отношения – 2015. – №12 – С.50-57.
12. Дані ООН щодо кількості мігрантів [Електронний ресурс] Режим доступу : <http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/data/estimates2/estimates17.asp>
13. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року №55-ХІІ // [Електронний ресурс] Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/55-12>
<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/55-12>
14. Драгунова Т. Характеристика трудового потенціалу населення Східного Поділля та Центрального Придніпров'я / Т. Драгунова, Л. Чвертко // Україна: аспекти праці. – 2008. – № 7. – С. 38-45.
15. Економічна активність населення за статтю, типом місцевості та віковими групами у 2018 році // [Електронний ресурс] Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
16. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України ; наук.-ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. – К. : НАДУ, 2011.Т. 1 : Теорія державного управління / наук.-ред.

колегія : В. М. Князєв (співголова), І. В. Розпутенко (співголова) та ін. – 2011. – 748 с. С. 312

17. Європа без бар'єрів. Аудит реформ у регіонах // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://europewb.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/Zvit-ostatochnyj.pdf>

18. Заремба Г.Р. Зовнішня міграція українців. Стан дослідження / Г.Р. Заремба // Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики. – 2014. – Вип. 62. – С. 39-45 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/starttp_2014_62_7. Серія: Економічні науки

19. Зовнішні трудові міграції населення України / НАН України; Рада по вивченню продуктивних сил України / Е.М. Лібанова (ред.), О.В. Позняк (ред.). – К.: РВПС НАН України, 2013. – 206с.

20. Зовнішня трудова міграція населення (за результатами модульного вибіркового обстеження) http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2017/bl/12/bl_ztm_2017.zip 17

21. Ивахнюк И.В. Развитие миграционной теории в условиях глобализации. Часть 1 / И.В. Ивахнюк // Век глобализации: исследование соврем. глоб. процессов. – М.: Издательство «Учитель». – 2015. – № 1 (15). – С. 36-51.

22. Карпачова Н.І. Правовий статус українських трудових мігрантів та стан дотримання їхніх прав і свобод // Юридична Україна: Щомісячний правовий часопис. – Київ, 2013. – №5. – С. 60-68.

23. Київець О. Міжнародно-правовий статус трудових мігрантів / Видавнича організація «Юстиніан». Юридичний журнал // [Електронний ресурс] Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=1127>

24. Колодка Р.І. Щодо питання міграції в Україні. Права людини в умовах сучасного державотворення: теоретичні та практичні аспекти. – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2009. – 341 с.;

25. Король Г.М. Проблеми сучасної міграційної політики в Україні // Вч. зап. – К., 2013. – Вип.12. – С. 89-94.

26. Кравчук П.С. Вдосконалення правового регулювання трудових відносин громадян України, які працюють за кордоном // [Електронний ресурс] Режим доступу : univer.km.ua/konference/t_2340.doc;

27. Кравчук К. Скільки українців працює за кордоном? // LB.ua Избранное для всех // [Електронний ресурс] Режим доступу : http://society.lb.ua/life/2013/11/28/243134_skilki_ukraintsiv_pratsyuie.html

28. Краєвська О.А. Міграційна політика Європейського Союзу: політико-правовий аспект / О.А. Краєвська // Грани. – 2016.– № 5 (79). – Вересень-жовтень. – С.143-147.

29. Курунова Ю.О. Міжнародна міграція робочої сили як чинник економічного розвитку країн (на прикладі міграційних потоків між ЄС і Україною) : дис. / Ю.О. Курунова. – Одеський національний університет імені Мечникова, 2015. – 230 с.

30. Лапшина І. А. Особливості міжнародної міграції робочої сили в умовах формування економіки України / І. А. Лапшина // Формування ринкової економіки в Україні. – 2017. – С.41-48.

31. Лебедева А. И. Государственное регулирование привлечения иностранной рабочей силы в Российской Федерации : автореферат дис. кандидата экономических наук : 08.00.14 / Лебедева Анна Игоревна; [Место защиты: Гос. ун-т упр.] Москва, 2007. – 17 с.

32. Малютін А.І. Трудова міграція України: тенденції розвитку // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2017. – №2. – С.97-102.

33. Малиновська О. Сучасний стан та проблеми трудової міграції з України // Всеукраїнська інформаційно-аналітична щомісячна газета «Міграція» // [Електронний ресурс] Режим доступу : <http://migraciya.com.ua/News/migrant-workers/ua-present-situation-and-problems-of-labor-migration-from-ukraine-continued/>

34. Малиновська О.А. Формування спільної міграційної політики Європейського Союзу / О.А. Малиновська // Стратегічна панорама. – 2016. –

- № 2. // [Електронний ресурс] Режим доступу : http://www.niisp.org/vydanna/panorama/issue.php?s=gupr0&issue=2006_2
35. Малиновська О. А. Міграційна політика України: стан і перспективи розвитку / О. А. Малиновська. – К.: НІСД, 2010. – 32 с.
36. Малиновська О.А. Міграційні дослідження радянського періоду та їх вплив на сучасне міграцієзнавство в Україні / О.А. Малиновська // Демографія та соціальна економіка. – 2013. – № 2. – С. 156-166 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/dse_2013_2_17.
37. Малиновська О.А. Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії: монографія / О.А. Малиновська. – К.: НІСД, 2018. – 472 с. (С. 333).
38. Марков І. Концепція міграційної політики України: гол у власні ворота // [Електронний ресурс] Режим доступу : <http://www.radiosvoboda.org/content/article/24332368.html>
39. Масштаби, напрямки і наслідки міжнародної міграції робочої сили // [Електронний ресурс] Режим доступу : <http://library.if.ua/book/18/1465.html>
40. Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри: Понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія і практика: Енциклопедія // Ю.І. Римаренко (ред.), Ю.І. Римаренко (уклад.); НАН України; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. – К.: Довіра, 2006. – 910 с.
41. Міграційні наміри населення України у квітні 2018 року: соціологічне дослідження Київського міжнародного інституту соціології // [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=765&page=1>
42. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16 грудня 1966 року, ратифікований Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 19 жовтня 1973 року №2148-VIII // [Електронний ресурс] Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_043

43. Мосьондз С. О. Державна міграційна політика в сучасній Україні (адміністративно-правовий аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Мосьондз С. О. ; Нац. акад. внутр. справ України. - К., 2003. – 21 с.
44. Мостова Ю., Рахманін С. Кровотеча. Чому українці покидають свою країну // Дзеркало тижня, 27 січня 2018 [Електронний ресурс] Режим доступу https://dt.ua/internal/krovotecha-chomu-ukrayinci-pokidayut-svoyu-krayinu-267394_.html
45. Надьон О. Міжнародна жіноча міграція: соціальний та правовий аспекти // Право України. – 2014. – № 3. – С.29-33.
46. Населення України за 2017 рік. Демографічний щорічник/ Державна служба статистики України. Відп за випуск М.Б.Тімоніна – К. 138с. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2018/zb_dy_2017.pdf
47. Неклюдова Н.П. Научно-методические подходы к исследованию международной миграции / Н.П. Неклюдова // Журнал экономической теории. – 2010. – № 4. – С. 195-198.
48. Овчаренко В.В. Зовнішня трудова міграція населення України очима вітчизняних дослідників / В.В. Овчаренко // Збірник наукових праць / Серія: «Історія та географія». – 2011. – Вип. 41. – С. 280–283 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_ist_2011_41_68
49. Овчиннікова О. Р. Моделі і методи для організації досліджень потенційної міграції населення: авторефер. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.03.02 «Економіко-математичне моделювання» / О. Р. Овчиннікова. – Хмельницький, 2003. – 20 с.
50. Окорський О.П. Проблеми становлення державної міграційної служби України в аспекті Європейської інтеграції. ЄС підтримує ініціативу України зі створення єдиної Державної міграційної служби / О.П. Окорський / Харківський національний університет внутрішніх справ // [Електронний ресурс] Режим доступу : <http://www.helsinki.org.ua/index.php?id=1181052019>.

51. Повна таблиця – ЦЕС, Скільки українців поїхало за кордон і що з цим робити // [Електронний ресурс] Режим доступу : <https://ces.org.ua/wpcontent/uploads/2018/04/Migration-note.pdf>

52. Потемкина О. Иммиграционная политика ЕС: от Амстердама до Лиссабона / О. Потемкина // Мировая экономика и международные отношения. – 2010 . – № 4 . – С.42-51.

53. Правове регулювання міграційних процесів в Україні. Інформаційно-довідковий посібник (російською мовою). – К.: Атіка, 2019. – 328 с.

54. Про зовнішню трудову міграцію: Закон України від 8 жовтня 2015 року // [Електронний ресурс] Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/730-19>

55. Про імміграцію : Закон України від 7 червня 2001 року №2491-III // [Електронний ресурс] Режим доступу <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2491-14>

56. Про соціальні послуги : Закон України від 17 січня 2019 року 2671-VIII // [Електронний ресурс] Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5492-17>

57. Про схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року // [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/482-2017-p>

58. Про Концепцію державної міграційної політики : Указ Президента України від 30 травня 2011 року № 622/2011 // [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/622/2011>

59. План заходів з реалізації Концепції державної міграційної політики. Затверджений Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 2011 р. № 1058-р [Електронний ресурс] - <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1058-2011-%D1%80>

60. Рубинская Э.Д. Историко-системный подход к анализу международной миграции рабочей силы в аспекте глобализации мировой

экономики / Э.Д. Рубинская // Государственное и муниципальное управление. Ученые записки СКАГС. – 2013. – № 4 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/istoriko-sistemnyu-podhod-k-analizu-mezhdunarodnoy-migratsii-rabochey-sily-vaspekte-globalizatsii-mirovoy-ekonomiki>

61. Серова І. Теоретико-концептуальні проблеми міжнародно-правового визначення нелегальної міграції та механізмів протидії даному явищу / Серова І. // Юридичний журнал. – 2016. – №3. – С.69-73.

62. Скільки українців поїхало за кордон і що з цим державі робити. Аналітична записка (Ірина Піонтковська, Дмитро Яблонівський, Юлія Руда і ін.). – Центр економічної стратегії. – 23 квітня 2018 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://iom.org.ua/ua/migraciya-v-ukrayini-fakty-i-cyfrы>

63. Соціальне сирітство як наслідок трудової міграції: проблеми та сучасні реалії // [Електронний ресурс] Режим доступу : <http://krayani.net/publik.php?category=29&skip=10;>

64. Сушко О. Трудова міграція: виклики та наслідки для України та Польщі / О. Сушко / Конфедерація вільних профспілок України. – Київ. – травень, 2017 // [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://kvpu.org.ua/uk/news/5/2797-trudovamihratsiiavyklykыtanaslidykdliaukrainyapolshchi>

65. Сушко О. Законодавче забезпечення руху до симетричного безвізового режиму між ЄС та Україною. Оцінки візової практики країн ЄС в Україні / О. Сушко, О. Врадій, І. Сушко / Центр миру, конверсії та зовнішньої політики України. – Київ. – 2015. – 54 с.

66. Сушко І. Міграція з України після скасування візового режиму з ЄС. Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. - Київ, травень, 2014 року // [Електронний ресурс] Режим доступу: http://www.ier.com.ua/ua/migration_project.

67. Тахтарова К.А. Розвиток трудової міграції в системі міжнародних трудових комунікацій: методологічний аспект / К.А. Тахтарова // Вісник

Приазовського державного технічного університету / Серія: Економічні науки. – 2015. – Вип. 29. – С. 37-45 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/VPDTU_ek_2015_29_8.

68. Тиндик Н.П. Адміністративно-правовий механізм регулювання міграції в Україні: автореф. дис. д-ра юрид. наук: 12.00.07 / Н.П. Тиндик; Нац. ун-т держ. податк. служби України. – Ірпінь, 2009. – 40 с.

69. Українська міграція у часи кризи: вимушена і трудова мобільність // [Електронний ресурс] Режим доступу <https://europewb.org.ua/wpcontent/uploads/2016/12/Migr-mobility-ukr.pdf>

70. У 2017 році українці отримали 580 тисяч вперше виданих дозволів на працевлаштування в ЄС // [Електронний ресурс] Режим доступу <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/9333446/3-25102018-AP-EN.pdf/3fa5fa53-e076-4a5f-8bb5-a8075f639167>

71. Филатова Ю.М. Исследование эволюции научных взглядов на международную трудовую миграцию / Ю.М. Филатова // Известия ТулГУ. Экономические и юридические науки. – 2015. – № 4-1. // [Електронний ресурс] Режим доступу URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/issledovanie-evolyutsii-nauchnyh-vzglyadov-na-mezhdunarodnuyu-trudovuyumigratsiyu>.

72. Хомра О. Структура і напрямки міграційних потоків населення України / О. Хомра // Економіка України. – 2010. – № 3. – С. 24.

73. Шамраєва В.М. Основні етапи формування спільної міграційної політики ЄС [Електронний ресурс] / В.М.Шамраєва // Теоретичні та прикладні питання державотворення: Зб. наук. праць вип. 1 (5). – 2017 // [Електронний ресурс] Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/tppd/2009-1/zmist/R_2/Shamraeva.pdf

74. Щєбликіна І.Ю. Роль України в міжнародних міграційних процесах // Держава та регіони. – 2016. – №3. – С.278-281.

75. Brown A.J.G. Three decades of publishing research in population economics: Working Paper Series No 2016-055 / A.J.G.Brown, K.F. Zimmermann / Maastricht Economic and social Research Institute on Innovation and Technology

UNU-MERIT. – 2016. – 19 p. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.merit.unu.edu/publications/wppdf/2016/wp2016-055.pdf>.

76. Budnik K.B. Temporary migration in theories of international mobility of labour / K.B. Budnik // Available at SSRN 1904837. – 2011.

77. Concept for the policy of state regulation of migration in the Republic of Armenia. - Yerevan 2010 [Электронный ресурс] - [http://mirpal.org/files/files/Migration Concept adopted eng\(1\).doc](http://mirpal.org/files/files/Migration Concept adopted eng(1).doc)

78. Chmielewska I., Dobroczek G., Puzynkiewicz J. A new wave of Ukrainian migration to Poland [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://financialobserver.eu/poland/a-new-wave-of-ukrainian-migration-to-poland/>

79. Doing Business: Country Ranking. 2018. The World Bank. URL: <http://www.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/ukraine>

80. European Agenda for the Integration of Third-Country Nationals : Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Council and Committee on Regions / European Commission [COM(2011)455 final. SEC(2011)957 final]. – Brussels, 20.07.2011. – 13 p. 20.

81. European Pact on Immigration and Asylum / European Union : Council of the European Union [Council doc. 13440/08]. – Brussels, 24 September 2015. – 15 p.

82. Eurostat // [Электронный ресурс] Режим доступа : <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>

83. Fargues Ph. Shared Challenges and Opportunities for EU and US Immigration Policymakers / Fargues Ph., Papademetriou D. G., Salinari G., Sumption M. // EU-US Immigration Systems; 2011/20; Final Report. - Florence, European University Institute/Washington, Migration Policy Institute, 2011 // [Электронный ресурс] Режим доступа : <http://www.migrationpolicy.org/pubs/US-EUimmigrationsystems-finalreport.pdf>

84. Holzer H. Immigration Policy and Less-Skilled Workers in the United States: Reflections on Future Directions for Reform / H. Holzer. – Washington, DC: Migration Policy Institute – 2011 – 25 p.

85. Human Development Indices and Indicators: 2018 Statistical update. 2018 // [Электронный ресурс]. – Режим доступа : URL: <http://hdr.undp.org/en/2018-update>.

86. International Migration Report 2015: Highlights (ST/ESA/SER.A/375) / United Nations, Department of Economic and Social Affairs. – Population Division. – 2016 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/migrationreport/docs/MigrationReport2015_Highlights.pdf

87. Immigration and the labour market: theory, evidence and policy / W. Somerville, Sumption M. – Migration Policy Institute – 52 p. // [Электронный ресурс] Режим доступа : http://www.equalityhumanrights.com/uploaded_files/raceinbrit

88. Immigration – a source of wealth and duties for Europe / European Economic and Social Committee : Conference – Brussels, 15 March 2017 // [Электронный ресурс] Режим доступа : <http://www.eesc.europa.eu/?i=portal.en.events-and-activities-immigration-wealth-duties>

89. Koslowski R. European Union Migration Regime / R. Koslowski. – Oxford : Oxford Univ. press, 2014. – 425 p.

90. Koikkalainen S. Free Movement in Europe: Past and Present // [Электронный ресурс] Режим доступа : <http://www.migrationpolicy.org/article/free-movement-europe-past-and-present>

91. Logistics performance index. World Bank. 2018. URL: <http://lpi.worldbank.org/international/scorecard/radar/254/C/UKR/2018#chartarea>

92. Massey D.S. A Missing Element in Migration Theories / D.S. Massey // Migration Letters. – 2015. – Т. 12. – № 3. – С. 279–299 [Электронный ресурс].

- Режим доступа :
- <http://www.tplondon.com/journal/index.php/ml/article/viewFile/568/411>.
93. Poland: Government concerned about precarious work contracts for foreigners [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://ec.europa.eu/migrant-integration/news/poland-government-concerned-about-precarious-workcontracts-for-foreigners>)
94. Policy Plan on Legal Migration : Communication from the Commission / Commission of the European Communities [COM(2005) 669 final. SEC(2005)1680]. – Brussels, 21.12.2015. – 29 p.
95. Perspectives on Global Development 2017: International Migration in a Shifting World, OECD Publishing. – Paris [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://dx.doi.org/10.1787/persp_glob_dev-2017-en
96. Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council Establishing the European Border Surveillance System (EUROSUR) [COM (2011) 873 final]. – Brussels, 12.12.2013. – 43 p.
97. Regulation (EC) No 562/2006 of the European Parliament and of the Council of 15 March 2006 establishing a Community Code on the rules governing the movement of persons across borders (Schengen Borders Code) // [Электронный ресурс] Режим доступа : <http://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/ALL/;jsessionid=2wDbT5sTNvwK1zPD1qd6kwsB7nLghQJWjmJ693lpsjDJFc2vDvLc!-1287784730?uri=CELEX:32006R0562>
98. Regulation (EC) No 810/2009 of the European Parliament and of the Council of 13 July 2009 establishing a Community Code on Visas (Visa Code) // [Электронный ресурс] Режим доступа : <http://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/ALL/?uri=CELEX:32009R0810>
99. Regulation (EC) No 767/2008 of the European Parliament and of the Council of 9 July 2008 concerning the Visa Information System (VIS) and the exchange of data between Member States on short-stay visas (VIS Regulation) // [Электронный ресурс] Режим доступа : <http://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/ALL/?uri=CELEX:32008R0767>

100. Report on the functioning of the Schengen area. 1 May - 31 October 2013. COM(2013) 832 final // [Электронный ресурс] Режим доступа : http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/elibrary/documents/policies/borders-andvisas/schengen/docs/fourth_biannual_report_on_the_functioning_of_the_schengen_area_en.pdf

101. Schmelz A. Analysis of migration strategies in selected countries. – Berlin, 2012 [Электронный ресурс] - <http://www.giz.de/expertise/downloads/giz2012-en-analysis-migration-strategies.pdf>

102. Stephen Castles, Simona Vezzoli. The global economic crisis and migration: temporary interruption or structural change?/Unpublished Manuscript for Paradigmes (Spain)/Issue no. 2 / June 2009. – 68-75 p.

103. Towards a Common Immigration Policy : Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the Economic and Social Committee and Committee of the Regions / Commission of the European Communities [COM (2007) 780 final, SEC (2007) 1632]. – Brussels, 5.12.2007. – 12p.

104. The Global Competitiveness Report (2017-2018). The World Economic Forum. URL: <http://www3.weforum.org/docs/GCR2017-2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2017%E2%80%932018.pdf>

105. The Global Enabling Trade Report. World Economic Forum. 2016. URL: <http://reports.weforum.org/global-enabling-trade-report-2016/economy-profiles/#economy=UKR>